

**ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ
ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ PhD.03/30.12.2019.Fil.70.01
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

СУЛТОНОВА НИЛУФАР НАРЗУЛЛАЕВНА

**ИСАЖОН СУЛТОН РОМАНЛАРИДА БАДИИЙ КОМПОНЕНТЛАР
МОДИФИКАЦИЯСИ**

10.00.02 – Ўзбек адабиёти

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ [PhD]
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

Қарши – 2020

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
автореферати мундарижаси**

**Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD) по
филологическим наукам**

**Contents of Dissertation
Abstract of the Doctor of Philosophy (PhD) in Philology**

Султонова Нилуфар Нарзуллаевна
Исажон Султон романларида бадиий компонентлар модификацияси..... 5

Sultonova Nilufar Narzullayevna
Modification of artikal components in novels the Isajon Sultan.....23

Султонова Нилуфар Нарзуллаевна
Модификация художественных компонентов романах Исажона
Султана.....38

Эълон қилинган ишлар рўйхати
Список опубликованных работ
List of published works.....41

**ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ
ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ PhD.03/30.12.2019.Fil.70.01
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

СУЛТОНОВА НИЛУФАР НАРЗУЛЛАЕВНА

**ИСАЖОН СУЛТОН РОМАНЛАРИДА БАДИИЙ КОМПОНЕНТЛАР
МОДИФИКАЦИЯСИ**

10.00.02 – Ўзбек адабиёти

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ [PhD]
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

Қарши – 2020 йил

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида №В2019.1.PhD/Fil715 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Қарши давлат университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (Ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгаш веб-саҳифасида qardu.uz ва «Ziyonet» Ахборот таълим порталида www.ziyonet.uz манзилларига жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Тўраев Дамин

филология фанлари доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Жўрақулов Узоқ Ҳайдарович

филология фанлари доктори, профессор

Муродов Ғайрат

филология фанлари доктори

Етакчи ташкилот:

Самарқанд давлат университети

Диссертация ҳимояси Қарши давлат университети ҳузуридаги Илмий даражалар берувчи PhD.30.05.2018.Fil.70.01 рақамли Илмий кенгашнинг 2020 йил «10» июль соат 11:00 даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 180103, Қарши шаҳри, Кўчабоғ кўчаси 17. Тел.: (0 375) 225-34-13; факс: (0375) 221-00-56; e-mail: qarshidu@umail.uz) Қарши давлат университети, Филологияси факультети фаоллар зали.

Диссертация билан Қарши давлат университетининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (29 рақами билан рўйхатга олинган). (Манзил: 180103, Қарши шаҳри, Кўчабоғ кўчаси 17. Тел.: (0 375) 225-34-13; факс: (0375) 221-00-56; e-mail: qarshidu@umail.uz).

Диссертация автореферати 2020 йил «02» июлда тарқатилди.

(2020 йил 02 июлдаги 28 рақамли реестр баённомаси).

Н.Н.Шодмонов

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш раиси, филол.ф.д.

Г.Н.Тожиева

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш илмий котиби, филол.ф.ф.д. (PhD)

Б.Йўлдошев

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш қошидаги Илмий семинар раиси ўринбосари, филол.ф.д.

КИРИШ (Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон адабиётининг етакчи намуналари бугунги глобаллашган замонда истиқомат қилаётган инсон образини турли ракурсларда кўрсатишни мақсад қилган. Ижтимоий турмуш ва одамлар психологиясида кузатилаётган ранг-баранглик, турли технологиялар ҳамда ахборот-коммуникация воситаларининг шиддат билан ривожланиши адабиёт олдига даврга мос асарлар яратиш вазифасини кўндаланг қўйди. Натижада ижтимоий, фалсафий, маиший, техник жиҳатдан хилма-хил бўлиб кетган давр манзараси, тафаккури янгиланаётган инсон образини ёритиб берувчи янги бадиий талқин усулларига эҳтиёж туғилди. Турли жанр компонентлари ва жанрларни ўзида жамлаган, бадиий мутациялашув жараёнида майдонга келган постмодернистик ижод намуналари адабий жараён марказини эгаллади.

Дунё адабиёти ва ундаги авангард эстетик ҳодисалар билан танишиш ижодкорларга фикр эркинлигини тақдим этди. Дунё халқлари романчилигида инсон тақдири ва унинг жамиятдаги ўрни соф адабий ҳодиса сифатида ўрганилиши, муаммо талқинининг ўзига хос зоҳирланиши кўп ҳолларда ўзида бир бутунликни жамлай олгани билан белгиланмоқда. Замонавий романчиликда одам ва олам муносабатларининг тутган ўрни тадқиқига эътибор ҳар қачонгидан кучайди. Рус ва Европа насрида оммалашиб кетган бир қатор жанрлар қамрови хийла эврилишга юз тутган бўлса-да, унда, аввало, инсонга бўлган муносабат, унинг кўнгил кечинмаларини образли далиллаш манераси ўзгармас моҳият сифатида баҳоланмоқда. Айниқса, романчиликда инсон хаёлий оламининг серқирра экани, унда турфа гўзалликлар борлиги ўз аксини намойиш қилаётгани ҳақиқатдир. Шу маънода, сўз ва унинг руҳга муносабати романчиликнинг асл қонунияти тарзида намоён бўлмоқда. Бу ўқувчиларга жаҳон адабиётидаги янги образлар билан танишиш имконини берди.

Ўзбек адабиётида 90-йиллардан кейин Н.Эшонқул, Л.Бўрихон, Т.Рустамов, У.Ҳамдамлардан иборат янги бир ёзувчилар авлоди кириб келди. Бу авлод жаҳон адабиётида рўй бераётган янгиланиш жараёнлари билан бирга қадам ташлаб, миллий насримиз анъаналарини янгиладилар. Миллий адабиётга модернистик, постмодернистик тамойилларни, янгиланган жанр, образ, услуб ва композицион шаклларни олиб кирдилар. “Адабиёт халқнинг юраги, элнинг маънавияти кўзгуси. Бугунги мураккаб замонда одамлар қалбига йўл топиш, уларни эзгу мақсадларга илҳомлантиришда адабиётнинг таъсирчан кучидан фойдаланиш керак. Аждодлар меросини ўрганиш, бой маданиятимизга муносиб буюк адабиёт яратиш учун ҳамма шароитларни ҳозирлаймиз”¹. Исажон Султон романлари ҳам айнан шу янги авлод ижодий доирасига тегишлидир. Бундай янгиланаётган наср намуналарини бадиий

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий боғида барпо этилган Адиблар хиёбонининг очилишида сўзлаган нутқи. / Халқ сўзи, 2020, 21 май, №106 (7608).

модификация муаммоси юзасидан ўрганиш, миллий адабиётшунослигимизни янги назарий хулосалар билан бойитиши, бугунги адабий жараён хусусиятларини ёритиб бериши нуктаи назаридан долзарблик касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ва 2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сон “Ўзбекистон Республикасида олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармонлари ҳамда 2017 йил 17 февралдаги ПҚ - 2789-сон “Фанлар академияси фаолияти, илмий тадқиқот ишларини ташкил этиш, бошқариш ва молиялаштиришни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ-2909-сон “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2017 йил 13 сентябрдаги ПҚ-3271-сон “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида”ги қарорлари, шунингдек, мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларнинг амалдаги ижросига муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Мазкур тадқиқот республика фан ва технологиялар ривожланишининг I.«Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари» устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

Мавзунинг ўрганилганлик даражаси. Умуман, ўзбек романи тарихи, роман жанрининг назарий муаммолари Иззат Султон, М.Қўшжонов, С.Мамажонов, С.Мирвалиев, Б.Саримсоқов, Б.Назаров, Н.Каримов, У.Норматов, А.Раҳимов, Й.Солижонов, Н.Раҳимжонов, Д.Қурононов, Б.Каримов, У.Жўрақулов, Ғ.Муродов каби олимларимиз томонидан тадқиқ қилинган².

Мазкур тадқиқотларда роман жанрининг умумназарий муаммолари: роман композицияси, сюжети, образлар кўлами, услуб, мавзу, детал масалалари ўрганилган. Шунингдек, ўзбек романи тарихи, специфик ўзгаришлари, жанр шакллари, роман хронотопи ҳақида назарий планда фикр юритилган.

²Султон И. Адабиёт назарияси. Тошкент, Ўқитувчи, 1986; Қўшжонов М. Адабиётда шакл ва мазмун бирлиги // Ўзбек тили ва адабиёти. - Тошкент, 1993; Собиров О. Ўзбек реалистик прозаси ва фольклор. Тошкент, Фан, 1979; Норматов У. Умидбахш тамойиллар. Тошкент, Маънавият, 2000; Норматов У. Қодирий мўъжизаси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2010; Каримов Н. Чўлпоннинг “Кеча ва кундуз” романи / Чўлпон А. Кеча ва кундуз. – Тошкент: Шарқ, 1995; Саримсоқов Б. Эпик жанрлар диффузияси// Ўзбек фольклорининг эпик жанрлари. Тошкент, Фан, 1981; Саримсоқов Б. Бадиийлик асослари ва мезонлари. Тошкент, Фан, 2004; Умиров Ҳ. Адабиёт назарияси –Тошкент, 2002; Қурононов Д. Чўлпон насри поэтикаси. – Тошкент: Шарқ, 2004; Каримов Б. Абдулла Қодирий: танқид, таҳлил ва талқин. – Тошкент: Фан, 2006; Жўрақулов У. Назарий поэтика масалалари: Муаллиф. Жанр. Хронотоп. – Тошкент: Ғафур Ғулум, 2015; Муродов Ғ. Тарихий роман: генезиси, кейинги тараққиёти. – Тошкент: Фан, 2005. – Б. 12.

Исажон Султон романлари ҳақида У.Норматов, А.Расулов, Р.Раҳматларнинг махсус тадқиқотлари мавжуд³. Айни пайтда, умуман, ўзбек насри тараққиётига бағишланган тадқиқотларда, ёзувчининг бошқа асарлари муносабати билан ёзилган ишларда, йиллик ҳисобот мақолаларида Исажон Султон романлари ҳақида ҳам муайян фикрлар билдирилган. Аммо роман жанри ва ундаги бадиий модификация масалалари ҳали ўзбек адабиётшунослигида махсус ўрганилмаган.

Рус ва жаҳон адабиётшунослигида ўтган аср охирлари, айниқса, жорий аср бошларидан эътиборан бадиий модификация муаммоси кенг ўрганиб келиняпти⁴. Баъзи тадқиқотчилар томонидан бу муаммо махсус тадқиқ этилган⁵. Хусусан, Н.Тамарченко тадқиқотларида бадиий модификация жараёнлари жанр муаммоси доирасида тадқиқ этилади. М. Алексеева тадқиқотида бадиий мифологемаларнинг модификацион вазифаси, Р. Боров тадқиқотида образ модификацияси, Н.Александров тадқиқотида ҳикоя жанрида бадиий модификация масалалари, Г.Биновада жанрлараро модификация жараёнлари, А.Курчаткин тадқиқотида эса адабий жараёнда бадиий модификациянинг ўрни ва аҳамияти ҳақида сўз юритилади.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, ўзбек насри, хусусан, Исажон Султон романларида бадиий модификация муаммоси илк бор мазкур диссертация иши доирасида тадқиқ этиляпти.

Тадқиқотнинг диссертация бажарилаётган илмий-тадқиқот муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги.

³Р.Раҳмат “Муножот”дан “Боқий дарбадар”гача /И.Султон. Боқий дарбадар. Роман. Қисса. Ҳикоялар. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011; Расулов А. Акслар фалсафаси /И.Султон. Озод. Роман ва ҳикоялар. – Тошкент: Шарқ, 2012.

⁴Ильин И. П. Некоторые концепции искусства постмодернизма в современных зарубежных исследованиях. – М., 1988; Ильин И. П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. – М., 1996; Ильин И. П. Постструктурализм и диалог культур. – М., 1989; Ильин И. П. Проблема личности в литературе постмодернизма: Теоретические аспекты. // Концепция человека в современной литературе, 1980-е годы. – М., 1990; Ильин И. П. Проблемы "новой критики": История эволюции и современное состояние. // Зарубежное литературоведение 70-х годов: Направления, тенденции, проблемы. – М., 1984; Ильин И. П. Теоретические итоги эволюции "новой критики" от американского "неогуманизма" до французского структурализма. – М., 1979; Зверев А. М. Модернизм в литературе США: Формирование, эволюция, кризис. – М., 1979; Ильин И. П. Английский постструктурализм и традиция социального историзма. // Диапазон. – М., 1992; Ильин И. П. Восточный интуитивизм и западный иррационализм: "Поэтическое мышление" как доминантная модель "постмодернистского сознания". // Восток-Запад: Литературные взаимосвязи в зарубежных исследованиях. – М., 1989; Adams M. Jane Eyre: Woman's estate. // The authority of experience. / Ed. By Edwards L., Diamond A. – Amherst, 1977; Althusser L. Reading Capital. – L., 1970; Arc-hard D. Consciousness and unconsciousness. – L., 1984; Автономова Н. С. Постструктурализм. // Там же. – С. 243-246. Автономова Н. С. Рассудок, разум, рациональность. – М., 1980; Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика. / Пер. с фр. сост., общ. ред. и вступит. ст. Косикова Г. К. – М., 1989.

⁵Н. Д. Тамарченко, В. И. Тюпа, С. Н. Бройтман. Теория художественного дискурса. Теоретическая поэтика. – М.: Академия, 2004; Алексеева М.А. Модификация поэтических мифологем XIX века в творчестве Б. Пастернака 1910-х годов /www.gramota.net/materials/; Борова А. Р. Модификация образа: поэзия А. Кешекова 1960-х гг. /ФГБОУ ВПО «Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х. М. Бербекова», Нальчик, Россия, e-mail:assbora@mail.ruwww.gramota.net/materials/2/2014/12-3/8.html; Александров Н. “Я леплю из пластилина” //Заметки о современном рассказе. Дружба народов №9, 1995; Бинова Г. Жанровые модификации новейшей русской прозы / www.gramota.net/materials.2401; Курчаткин А. Вперед, к детективу и триллеру //Литературная газета. - №12, 1993.

Тадқиқот Қарши давлат университети адабиётшунослик кафедрасининг Илмий-тадқиқот ишлари режасига мувофиқ “Адабий ҳодисаларнинг тарихий тадрижи ва назарий тараққиёти масалаларини ўрганиш” йўналишида олиб борилаётган тадқиқотлар доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади: Исажон Султоннинг “Боқий дарбадар”, “Озод”, “Генетик” романлари ҳамда унинг таркибидаги бадиий компонентларда модификация жараёнларининг майдонга келиш омилларини аниқлашдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

жаҳон ва замонавий ўзбек адабиётшунослигида бадиий модификация ҳодисасининг ўрганилиш усуллари, бунга доир назарий хулосаларни умумлаштириш, шу асосда ўзбек романчилигидаги модификацион жараёнларнинг мавжудлиги эстетик эҳтиёж эканлигини кўрсатиб бериш;

Исажон Султон романларида бадиий модификацияни юзага келтирган миллий фольклор, мумтоз адабиёт ва жаҳон адабиётига хос поэтик омилларни белгилаш;

“Боқий дарбадар”, “Озод” романларида сюжет, композицион модификациянинг воқе бўлишида адабий таъсир ҳамда постмодернистик тамойилларнинг умумий ва хусусий таъсири масалаларини очиб бериш;

“Боқий дарбадар”, “Озод”, “Генетик” романларида глобал инсон образини яратиш тамойилларини белгилаш;

“Озод” романида халқ ривоятлари, ўзбек мумтоз ва жаҳон адабиёти намуналаридан олинган бадиий иқтибосларнинг бажарадиган вазифаларини таҳлилий ёритиш;

“Генетик” романида услуб модификацияси муаммоси юзасидан муқоясавий асосда фикр юритиш;

Роман жанрида бадиий модификация ҳодисасининг ўрни ва унинг ҳозирги адабий жараён тараққиётини белгилашдаги тадрижий аҳамияти борасида илмий хулосалар чиқариш.

Тадқиқот объекти сифатида ёзувчи Исажон Султоннинг “Боқий дарбадар”, “Озод”, “Генетик” романлари олинди. Шунингдек, XX аср ўзбек романининг бошқа намуналарига ҳам қиёсий усулда муурожаат қилинди.

Тадқиқот предметини янгиланаётган ўзбек романларидаги жанр, композиция, сюжет, образ ва бадиий услуб модификациясининг майдонга келиш принциплари, бунинг замонавий ўзбек романи такомилида тутган ўрнини белгилаш ва тарғиб этиш муаммолари ташкил қилади.

Тадқиқотнинг усуллари. Диссертацияни шакллантиришда муаммоли, қиёсий-типологик, структурал, биографик ва психологик таҳлил методларидан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгиллиги қуйидагилардан иборат:

бадиий модификацияни юзага келтирган фольклор, мумтоз адабиёт, жаҳон адабиётига хос поэтик омиллар Исажон Султоннинг “Боқий дарбадар”, “Озод”, “Генетик” романлари асосида ёритилган;

“Боқий дарбадар”, “Озод”, “Генетик” романларида образ, услуб, сюжет, композиция поэтикаси масалалари кўрсатиб берилган;

адибнинг “Генетик” романида композиция ва сюжет модификацияси очиб берилган;

ижодкорнинг халқона ифода усули, аниқлик, образлилик, тилнинг соддалиги каби унсурлардан образларни модификациялаштиришда фойдаланиш маҳорати аниқланган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

жаҳон ва замонавий ўзбек адабиётшунослигида бадиий модификация ҳодисасининг илмий тадқиқига доир манбалар таснифий ўрганилган ва талқин тамойиллари аниқланган;

бадиий модификацияни юзага келтирган фольклор, мумтоз адабиёт, жаҳон адабиётига хос поэтик омиллар “Боқий дарбадар”, “Озод”, “Генетик” романлари таҳлили асосида ёритилган;

“Боқий дарбадар”, “Озод”, “Генетик” романларида образ, услуб, сюжет, композиция поэтикаси масалалари очиб берилган;

Роман жанри такомилда бадиий модификация ҳодисасининг ўрни белгиланган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги хориж ва Республика доирасида ўтказилган илмий-амалий, назарий конференцияларда ўқилган маърузалар, чоп этилган тезис ва мақолалар, илмий журналларда чоп этилган тадқиқотлар тегишли муассасалар томонидан тасдиқлангани, диссертацияда илгари сурилган амалий таклиф, тавсия ҳамда хулосаларнинг ишончлилигини кўрсатади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти:

Тадқиқотнинг илмий аҳамияти шундаки, таҳлилга тортилган адабий-бадиий, илмий-назарий манбалардан, изланишнинг якуний хулосалари сифатида тавсия этилган материаллардан ўзбек романчилиги, бадиий сўз ва адабиёт назарияси масалалари ҳамда мустақиллик даври ўзбек адабиётига доир тадқиқотларда фойдаланиш мумкинлиги билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти олий таълим тизимидаги “Ҳозирги адабий жараён”, “Янги ўзбек адабиёти”, “Ўзбек адабий танқиди тарихи”, “Адабиётшуносликка кириш” каби фанлардан дарслик, ўқув кўлланма яратишда ёрдамчи материаллар сифатида ҳамда тегишли шоирлар ижоди бўйича алоҳида семинар ва махсус курсларда фойдаланиш мумкинлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Исажон Султоннинг “Боқий дарбадар”, “Озод”, “Генетик” романларида бадиий модификация муаммосини ўрганиш асосида олинган натижалардан:

ўзбек романига хос модификация ҳодисасининг поэтик моҳиятини аниқлашга оид илмий хулосаларидан ФАФ1–Г040 “Ўзбек адабиёти қиёсий адабиётшунослик аспектида: типология ва адабий таъсир” номли фундаментал лойиҳада фойдаланилган. (Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил 9 июндаги 89-03-1968-сон маълумотномаси). Натижада бадиий модификация назариясини белгилаш, бунда адабий таъсирнинг ўрни масалаларини ёритишга эришилди;

бадий модификацияни юзага келтирган фольклор, мумтоз адабиёт, жаҳон адабиётига хос поэтик омиллар постмодернистик адабиёт таъсирида очиб берилган илмий янгилigidан ОТ-Ф8-ОО2 “Ҳозирги замон цивилизациясининг инсон ижтимоий қиёфасига таъсири” номли фундаментал лойиҳада фойдаланилган. (Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил 9 июндаги 89-03-964-сон маълумотномаси). Натижада ёш авлодни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш, миллий ўзликни англашда ҳозирги адабий жараённинг ўрни янада ойдинлаштириб берилди;

постмодернистик образ ва бунда адабий таъсирнинг аҳамияти ҳақидаги илмий янгилigidан ИТД А-1-118 “Навоий образининг тасвир ва талқинларига оид ўқув қўлланмасини тайёрлаш ва нашр этиш” номли фундаментал лойиҳада фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил 9 июндаги 89-03-964-сон маълумотномаси). Натижада постмодернизм адабиёти анъаналарининг ўзбек романига тарансформациялашув жараёнларига доир хулосалар аниқлаштирилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари жами 4 та илмий-амалий анжуманда, шу жумладан, 2 та халқаро конференцияда апробациядан ўтган. Уларда диссертация боб ва фаслларига тегишли хулосалар ёзма тезис ҳамда маъруза кўринишида баён этилган.

Натижаларнинг эълон қилинганлиги. Диссертация мазмуни эълон қилинган 13 та илмий ишда ўз аксини топган, жумладан, 5 та илмий журналда (2 таси хорижда), 8 та анжуман ва тўпламлар (шундан 2 та хорижий анжуман) да эълон қилинган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, саккиз фаслдан иборат уч боб, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан таркиб топган. Умумий ҳажми 144 саҳифани ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Тадқиқотнинг “**Кириш**” қисмида ишнинг долзарблиги ва зарурати, муаммонинг ўрганилиш даражаси, илмий янгилиги, тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг асосий устувор йўналишларига боғлиқлиги, объекти, предмети, методлари, мақсади ва вазибалари аниқланган, олинган натижаларнинг илмий ва амалий аҳамияти, амалиётга жорий қилингани, апробацияси, нашр этилган ишлар ҳамда диссертациянинг тузилиши бўйича маълумотлар келтирилган.

Диссертациянинг “**Бадий компонентлар модификацияси адабиётшунослик муаммоси сифатида**” деб номланган биринчи бобида мавзуга доир илмий-назарий адабиётларга диққат қаратилади. Биринчи бобнинг илк фасли “Бадий модификация: тарихий омиллари ва илмий талқинлари” деб аталади.

Модификация энг қадимги лотинча сўз бўлиб, унга “Поэтический словарь Квятковского” китобида шундай маъно берилган: “Модификация -

(қадим лат. *modifikatio* – қарор топган мезон-ўлчовлар, латинча *modus* – мезон, кўриниш, образ, кўчма хусусият ва лат. *fasio* – қилмоқ, амалга оширмоқ), қайта барпо қилиш, ниманингдир янги хусусият касб этиши билан шакл ўзгартирилиши. Техникада **модификация** – тушунчаси остида ё янги технология ёки қандайдир бирон қурилманинг янги моделлари пайдо бўлиши тушунилади. Мас., станоклар, маиший техника, автомобиллар модификацияси”⁶.

Кўриниб турибдики, модификация тушунчаси асосида файласуф Спинозанинг машхур субстанция ва модус ҳақидаги умумфалсафий қарашлари ётади. “Фалсафий луғат”да кўрсатилишича: “**Модус** – ўлчов, мезон, усул, йўл, тарика, тарз деган маъноларни билдириб келади. Предметнинг муайян ҳолатлардаги хусусиятини ифодалайди. **Атрибут** (ўзига хослик)дан шу жиҳати билан фарқ қилади. Спинозага кўра, модус субстанциянинг барча ўткинчи (кўчувчи) ҳолатларини ифодаловчи восита ҳисобланади. Унинг борлиги ўзига эмас, субстанция ва унинг хоссасига боғлиқ бўлади. Модусда, ўзининг пайдо бўлишини ягона, абадий, чегарасиз моддий субстанцияда топадиган нарсаларнинг абадий кўпаювчанлиги ва кўчувчанлик сифати акс этади”⁷.

Демакки, модус ўзгарувчанлик хусусиятига эга. Бу эса ўз навбатида моддий ва маънавий жараёнлардаги доимий ўзгаришлар, шунинг натижасида янги моделларнинг пайдо бўлишини таъмин этади. “Хорижий сўзлар луғати”даги ушбу мухтасар таъриф фикримизни янада ойдинлаштиради: “**Модификация** – 1) фр. *modil* – қайта барпо бўлиш, янги хусусиятларнинг майдонга келиши; 2) *fication* – лат. *modificatio* – бир типдаги техник воситаларнинг асосий моделдан муайян фарқланадиган модели”⁸

Модификация ҳодисаси юзасидан рус назариётчи олимларининг айрим қарашлари ҳам шу фаслда тақдим этилди. Бадиий компонентларнинг модификацияга учраши бевосита қандайдир бадиий анъаналар билан боғлиқ. Даврнинг адабий эҳтиёжлари, муаллифнинг ижодий даражаси, бадиий лабораторияси, ғоявий мақсадига кўра модификация турли поэтик компонентлар кесимида намоён бўлиши мумкин. Ёки бу жараён кўламдор тарзда юзага чиқиши, бир эмас, бир нечта бадиий компонентлар доирасида юз бериши ҳам эҳтимолдан ҳоли эмас.

А.Р.Боровнинг “Образ модификацияси: А.Кешакованинг 1960 йиллар поэзияси” тадқиқотида бевосита образ модификацияси ҳақида сўз юритилади⁹. А.Боровнинг фикрича, адабий таъсирнинг модификацион кўриниши йирик режадаги улкан палотнолар шаклида эмас, бадиий талқиннинг ички специфик қатламларида рўй беради. Модификациянинг синкретиклашув, синтезлашув ва адабий таъсирнинг бошқа шакллари

⁶Поэтический словарь Квятковского. – Мичуринск: Мичуринский государственный аграрный университет, 2006. – 197 с.

⁷Философский словарь. – М.: Политиздат, 1987. – С. 290.

⁸Философский словарь. – М.: Политиздат, 1987. – С. 301.

⁹ФГБОУ ВПО «Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х.М.Бербекова», Нальчик, Россия (360004, Нальчик, ул. Чернышевского, 173), e-mail: assbora@mail.ru

фарқланувчи ички қонуниятлари унинг соф поэтик, психологик, ижодкор лабораториясига хослик жиҳатлари шунда намоён бўлади. Ижодкорнинг ўзига ёндош (мас., рус) адабиётининг муайян даври, муайян поэтик усуллари, бадиий услубларига нисбатан соф ижодий-индивидуал ёндашуви модификацион жараённинг бошланишига туртки бўлади. “Ижодкорнинг шахсий эркинлиги шундай абсолют таянч нуқтаки, унинг ёрдамида шаклшубҳасиз дунёни ўзгартириш мумкин”¹⁰, деб ёзади бу ҳақда олима.

Мавзу эътиборидан адабиётшунос Қ.Йўлдошевнинг: “Юксак санъат билан бир марталик истеъмолга мўлжалланган оммавий маданиятнинг ўзаро яқинлашуви, биринчи навбатда, кишига завқ бериб, хордиқ чиқаришга хизмат қилиши керак бўлган гедонистик (лаззат берувчи) восита тарзида тушунишнинг ёйилиши билан одамларда турли даражадаги бадиий дид бўлиши мумкинлиги ва бунинг илдизи кишининг интеллекти ва туйғулари ҳамда у яшайдиган ижтимоий-маиший шароитга тақалиши жўнидаги олдинги қарашлар ўз қийматини йўқота боради”¹¹, деган фикрлари муҳим саналади.

Ҳақиқатан ҳам, турли жанр, жанр компонентлари, услублар, образларни гибридлаштириш орқали пайдо бўлаётган модификация жараёни замонавий адабиёт учун характерли тус олмоқда. Бу ҳолат 90-йиллардан эътиборан ўзбек адабиётига ҳам кириб келди. Бадиий адабиётнинг қонуни, анъаналар асосидаги модификациялашув жараёни XX аср охирига келиб ўта жадаллашди. Ў.Ҳошимов романларидаги “фолкнерча композиция” (“Тушда кечган умрлар”), Ш.Холмирзаев ижодидаги фалсафий-реализм ва шафқатсиз реализмнинг уйғунлашуви (“Динозавр”), О.Мухтор романларидаги фалсафий, илмий, ривожий-мифологик ва бадиий композиция ва услубларнинг уйғунлашуви (“Афлотун”, “Минг бир қиёфа”, “Аёллар салтанати ва мамлақати” ва ҳ.к.), М.Муҳаммад Дўст романидаги фалсафий полифонизм (“Лолазор”), Т.Мурод романларидаги фольклорча-халқона индивидуал-ижтимоий услуб гармоналлиги (“Отамдан қолган далалар”, “Бу дунёда ўлиб бўлмайди”), Н.Эшонкул романидаги Г.Маркес неореализми ва Кафка модернизмнинг шакл-мазмундаги бирикуви (“Тўрўғли”), Т.Рустамов романидаги “Улисс”га хос хаотик тафаккур тарзи (“Қапалаклар ўйини”), У.Ҳамдам романларида учрайдиган ижтимоий-фалсафий, индивидуал-психологик руҳ, ниҳоят, Исажон Султон романларидаги постмодернистик композиция, сюжет ва образлар гибридлиги (“Боқий дарбадар”, “Озод”, “Генетик”) шундан далолат беради. Ушбу фактлар нафақат Исажон Султон романларини, мустақилликдан кейин дунё юзини кўрган кўплаб лирик, драматик, айниқса, насрий жанрлардаги асарларни бадиий модификация муаммоси юзасидан ўрганишни тақозо этади.

Биринчи бобнинг иккинчи фасли **“Замонавий ўзбек романларида бадиий модификация кўринишлари”** деб номланган бўлиб, унда ўзбек

¹⁰Борова А.Р. Кўрсатилган манба.-Б. 230.

¹¹ Йўлдош Қ., Йўлдош М. Бадиий таҳлил асослари. – Тошкент: Камалак, 2016. – Б. 415-416.

адабиёти мисолида модификация ҳодисаси кузатилади. Хусусан, Абдулла Қодирий романларига алоҳида тўхталинади.

Академик Н.Каримовнинг ёзишича: “Чўлпон октябр ўзгариши арафасидаги Ўзбекистонда юзага келган тарихий шароит ва “синф”лар нисбатини икки сюжет (1-чизиқ – Зеби, Қурбонбиби, Раззоқ сўфи, Эшон бобо образлари чизиғи; 2-чизиқ – Мирёкуб ва унинг атрофидаги Акбарали мингбоши, нойиб, Мария образлари чизиғи- Н.С.) чизиғининг тасвири орқали кўрсатиб берган. Маиший воқеалар силсиласи билан бошланган роман, пировардида, XX асрнинг 10-йилларида яшаётган Ўзбекистон ижтимоий-сиёсий манзараларини яққол мужассамлантирувчи асар даражасига кўтарилган”¹².

Дарҳақиқат, “вальтер-скоттча” роман анъаналари А.Қодирийдан кейинги ўзбек романчилигида ҳам муайян насрий назиранавислик тарзида давом этди. Абдулҳамид Чўлпоннинг “Кеча ва кундуз”, Ойбекнинг “Қутлуғ қон” романларига хос модификация атрофлича тадқиқ қилинади. Абдулла Қаҳҳор “Сароб” романида Жек Лондоннинг “Мартин Иден” романига хос образ, сюжет, тасвир услубига хос жиҳатларни модификация қилиб, маълум маънода миллийлаштирилгани юзасидан ҳам ишда муҳим тезислар илгари сурилади. Шунингдек, М.Муҳаммад Дўстнинг “Лолазор”, Т.Муроднинг “Отамдан қолган далалар”, Э.Аъзамнинг “Шовқин”, Х.Дўстмуҳаммаднинг “Бозор”, У.Ҳамдамнинг “Мувозанат”, “Исён ва итоат” каби романлари ҳам диссертация объекти бўлган Исажон Султон романларига бадиий модификациялаштирилиши ва мазмун-маъноси жиҳатидан анча яқин асарлар хисобланади. Боб охирида умумлашмалар келтирилди.

Тадқиқотнинг иккинчи боби “**Исажон Султон романларида композиция ва сюжет модификацияси**” деб номланган бўлиб, унинг биринчи фасли доирасида адибнинг “Боқий дарбадар” романининг композицион ўзига хослиги жиҳатлари ўрганиб чиқилади. Роман сюжети учта бадиий замонни қамраб олган. Ўтмиш замони, бугун ва келажак замони. Асардаги муборак киши турғун ўтмиш замонига тегишли образ. Профессор Зиё бугунги-ҳозирги замонга мансуб. Клон-одам келаси замонни ифодалаб келади. Буларнинг ҳаммасини умумлаштириб, ягона “Боқий дарбадар” романи вақтига боғлаб турувчи эса ҳамма замонларда ҳозир у нозир, бебахт ва қарғиш олган Этикдўз образидир. Романнинг уч қисм ва ҳар бир қисмда қатор сарлавҳаланган кичик эпизодлардан иборат қилиб композициялаштирилиши унинг янгилиги, бадиий модификациялашувидаги муваффақиятини таъмин қилган асосий омиллардир.

Бобнинг иккинчи фаслида Исажон Султоннинг “**Озод**” романида **постмодернистик сюжет тамойили** тадқиқ қилинади. Фасл доирасида адиб ижодини дунё адабиётшунослигидаги етакчи оқимлардан бири бўлган постмодернизм оқимида мансуб кўплаб олимларнинг фикрларидан ўринли фойдаланилди.

¹²Қаримов Н. Чўлпоннинг “Кеча ва кундуз” романи / Чўлпон А. Кеча ва кундуз. – Тошкент: Шарқ, 1995. Б. – 285.

Рус адабиётшуноси Илья Ильиннинг “Постмодернизм илк ибтидосидан юз йиллик интиҳосигача: илмий миф эволюцияси” номли тадқиқотида: “Постструктурализм ва постмодернизм амалда синонимик тушунчалар сифатида характерланади. Постмодернизмни бадиий ҳодиса сифатида, унинг махсус санъатшунослик методологияси бўлган, постструктурализмда акс этадиган асосий танқидий мактаблари ва йўналишларини назарий рефлексиядан ажратиш лозим”, деган фикр илгари сурилади¹³. Олим Ж.Деррида, М.Фуко, Р.Барт, Ю.Крестевой, Ж.Делезларнинг тадқиқотларида постмодернизм назарияси ўз аксини топганини айтади. Ўзбек адабиётшуноси Д.Қуронов ҳам бу фикрни тасдиқлайди: “Постструктурализмнинг асосчилари, айти чоғда, постмодернизм классиклари ҳам ҳисобланади. Худди постмодернизм каби, постструктурализм ҳам ҳозирда фаолиятда бўлган, демак, ўзгариб, шаклланиб, такомиллашиб бораётган ғоят серкирра ҳодисадир”¹⁴.

Кузатишларимиз натижаларига кўра “Озод” романи адабиётдаги йўл категорияси асосига қурилган. Бош қаҳрамон Озоднинг бахт лоласини истаб йўлга чиқиши, йўл давомидаги изчил таассуротлар ва йўл охиридаги хулосалари роман сюжетининг асосида туради. Романнинг XX аср ўзбек романчилиги доирасидаги янгилиги шундаки, Исажон Султон асаридаги йўл бошқа романларда тасвирланган йўл категориясидан мутлақо фарқ қилади. Шу томонлама жаҳон постмодернистик романларига ҳам ўхшамайди. А.Расулов айтмоқчи, ҳақиқатдан ҳам, бу пайтларга келиб: “Бутун оламда адабиёт янги йўл излай бошлади. Ўтган юз йил ичида инсоният Достоевскийни, Толстойни, Камюни, Борхесни, Шопенгауэрни ва Ортега-и-Гассетни ҳазм қилиб улгурди. Достоевский ва Толстой асарларининг ёзилиш вақтидаги ижтимоий ҳодисаларга эътибор беринг. Дунё жаҳон уруши арафасида эди. Инсоният ўз бошидан кечирган фалокатлар устига келаётган бошқа бир балонинг маънавиятдаги акслари таҳлилига, бошқача тафаккурга, яъни, янги йўлга зор эди”¹⁵.

Романдаги дарахтзор, қон йўли, учёнғоқ, туз чўли, ойдинкўл, мулки фано каби бадиий маконлар, ойна, дарча, кўза, тақдир лоласи, толе қуши, арслон каби бадиий рамзлар сюжет воқеаларининг кенг тармоқланиши, қаҳрамон йўлининг босқичларини ифода этишга хизмат қилади. Озод шамол билан баҳслар, муросалар, фикр алмашувлар давомида йўл сўнгигача етиб келади. Бахт лоласини топади. Худди Симурғ қушлари ўзлигини англагани каби одамлардан тортиб, табиат, наботот, ўтмиш, бугун ва келажакнинг муборак бир яратиклар эканлигини тушуниб етади.

Турли давр ва манзил-маконга тегишли адабий парчалар бир сюжет ичига киритилиши, асосий сюжет воқеаларига монтаж қилиниши ҳам постмодернистик романнинг белгиларидан бири ҳисобланади. “Озод” романининг ҳар бир композицион бўлагида турли асарларнинг хилма-хил

¹³Ильин И.П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа. – М.: Интра, 1998. – С. 18.

¹⁴Кўрсатилган китоб. – Б. 232.

¹⁵Расулов А. Акслар фалсафаси /И.Султон. Озод. Роман ва ҳикоялар. – Тошкент: Шарқ, 2012. – Б. 407.

муносабатларга кўра монтаж қилингани кўзга ташланади. Улар ҳудудий мансублигига кўра Шарқ ва Ғарбга бўлинади. Адабий тур нуктаи назаридан асосан, лирик ва эпик жанрлардаги асарлар олинган. Мақсад-муддаосига кўра бирон бадиий ғоя, рамз, образ ва нуктаи назарни кенг очиб бериш, тасдиқлаш, инкор қилиш, сюжетдаги умумий мазмунга йўналтириш учун киритилган. Шунинг билан биргаликда матннинг очиқ-ойдин намунаси эмас, муайян ишора, киноя, реплика вазифасида келиши ҳам кузатилади. Шу асарлар мазмуни ёки ўша ёзувчи ижоди билан таниш ўқувчи буни дарҳол англайди. Масалан, Шарқ мумтоз адабиётидан Алишер Навоий, Жалололдин Румий, Фаридиддин Аттор, Нажмиддин Кубро, Абу Райҳон Беруний, Мирзо Улуғбек, Абу Али ибн Сино, Иброҳим Адҳам, Бобораҳим Машраб, Ғарб адабиётидан; У.Фолькнер, Ф.Кафка, А.Камю, Г.Маркес, Х.Борхес, Х. Картосар кабиларнинг асарларига ё иқтибос, ё ишора, ё киноя ёки реплика тарзида мурожаат қилингани билинади. Ҳатто ёзувчи ўз асарларига ҳам баъзи жойларда реплика қилади. Ўзбек замонавий адабиётидан А.Чўлпон, Ойбек, Ҳ.Олимжон, Миртемир, Зулфия, Э.Воҳидов, А.Орипов, М.М.Дўст, Ш.Раҳмон, Х.Дўстмуҳаммад, Т.Жўра, М.Юсуф, Н.Эшонқул, У.Ҳамдамлар асарларидан олинган адабий парчалар монтаж қилинган. Ёзувчи буни сир тутишга уринмайди. Постмодернистик тамойилга кўра олинган иқтибослар рўйхатини асар охирида келтиради.

“Озод” романи сюжетидаги яна бир постмодернистик тамойил бу оммабоплиқдир. Дарҳақиқат, ундан омма деб номланадиган инсонлар жамиятининг хосу авоми бирдек ўзига мос маъно ажратиб олаверади. Асарда келтирилган халқона ривоятлар, фольклор жанрларига хос сюжет бўлаклари фалсафий, тасаввуфий, диний ва бадиий мазмун билан қоришиб, мана шу вазифани бажаради. Асарнинг оммабоплиги уни бевосита бугунги глобаллашган ижтимоий турмушимиз билан ҳам чамбарчас боғлайди. Оммани жаҳондаги энг муҳим бадиий ахборотлар билан таништириши билан биргаликда маънавий илдизларимизга, асл ўзлгимизга назар ташлашга олиб келади. Айниқса, ёш авлодни миллий маънавиятимиз руҳида тарбиялашга хизмат қилади.

Мазкур бобнинг **“Сюжет модификацияси ва адабий таъсир масаласи”** деб аталган учинчи фаслида Исажон Султон романларининг сюжетига хос модификацион ҳолатлар текширилади.

Ҳар қандай эпик асарда воқеа-ҳодисалар баёни ва умуман, бадиий асар структурасида сюжетнинг ўзига хос ўрин тутати. Ҳар бир даврда бадиий асар мазмуни нисбатан ўзгарувчан бўлса ҳам, шаклий жиҳатлар сюжет структураси нисбатан аста ўзгаради. Аммо бадиий асар сюжети турлича услубларда берилишини табиий ҳол деб қараш керак. Бу масалада устоз адабиётшунос Дамин Тўраев: “Ҳозирги ўзбек насрида сюжет поэтикаси” тадқиқотида: “Сўнгги йиллар миллий насримиз тараққиётининг муҳим тамойилларидан бири ижодий жараёнда юзага келган эркинлик натижасида мавзулар доирасининг кенгайганлиги, бадиий асарлар сюжети халқимизнинг турфа хил психологик кечинмалар тасвиридаги турлича услубларда

берилаётганидадир”, деб жуда ўринли таъкидлайди¹⁶. Дарҳақиқат, ижоддаги эркинлик, мавзуга ҳам, услуб ва сюжетга ҳам ўз ижобий таъсирини ўтказди. Шунга кўра романлар сюжети табиатини бугунги кунда янгича нуқтаи назардан текширишга зарурат бор.

Адабиётшунос олим Азимжон Раҳимов роман жанрининг истиқболи тўғрисида жуда ўринли мулоҳазаларни илгари суради: “Эндиликда романдаги асосий сюжетни воқеалар оқими эмас, қаҳрамоннинг ташқи ходисаларга реакцияси, шу муносабат билан унинг қалбида туғилган кечинмалар, ўй-хаёллар, хотиралар ташкил этади. Сюжетнинг бу каби шахснинг ички дунёсига кўчиши инсон руҳий оламига қизиқишнинг кучайганлиги натижаси бўлиб, романни лиризм, психологизм билан бойитди, ҳикояси шахсини фаоллаштириб юборди”.¹⁷ Дарҳақиқат, бундай хусусиятлар, айниқса, хотирага берилиши ҳамда сюжет воқеалари баёнида ҳикоячи шахсининг фаоллиги Исажон Султон романларида яққол кўзга ташланади. Унинг романлари сюжетида “лиризм, психологизм билан” бойитган ўринлар ҳам кўпчилиқни ташкил қилади.

Тадқиқотнинг учинчи боби **“Боқий дарбадар”, “Озод”, “Генетик” романларида образ ва услуб модификацияси**” деб аталади. Бу бобда дастлаб **“Боқий дарбадар” романида глобаллашган инсон образи**” масаласи муҳокама қилинади. Исажон Султоннинг “Боқий дарбалар” романида кўтарилган умуминсоний муаммолар, дунёнинг ҳолига мос келадиган глобал масалаларнинг муҳокама доирасига тортилиши асар устида жиддий фикр юритишни талаб қилади. Роман мавзуси жуда кенг ва умуминсоний хусусият касб этади. Шу билан бирга бир масалани урғулаш керакки, “Боқий дарбадар” романида дунё адабиётида кўп асрлардан бери ишланиб келинаётган мавзунинг янгича, ўзбекона руҳда баён қилиш ҳолати кузатилади. Бу ҳолатнинг бадиий ифодаси адабиётшунос мутахассислар эътиборини ўзига жалб қилди.

Дунё охир бўлгунга қадар ер юзида дарбадар кезадиган инсоннинг бадиий асарлар учун мавзу сифатида олингани Исажон Султоннинг мазкур “Боқий дарбалар” романи босилиб чиққандан кейин дарҳол адабий жамоатчилик томонидан муҳокама қилина бошланди. Адабиётшунос олим Абдуғафур Расулов Боқий дарбадар образи дунё бадиий адабиётида дастлаб ўн учинчи асрда (1228 йилда тузилган “Катта хроника” китобида) учраши ва шу образ қиёфаси турли адибларнинг асарларида борлигини, хусусан, рус адабиётида Илья Ильф ва Евгений Петровларнинг “Олтин бузоқ” романида, Михаил Булгаковнинг “Уста ва Маргарита” романида қисман ишора қилиб ўтилганини таъкидлайди: “Кўриб турганимиздек, образга муносабат ва талқинлар жуда турли-туман. Талқинларда Европа пессимизми, романтизми, ижтимоий формациялар ва диний қарашларнинг таъсири яққол сезилиб

¹⁶Дамин Тўраев. Ҳозирги ўзбек насрида сюжет поэтикаси / Рангин тасвирлар жилоси. Тошкент. “Akademnashr” нашриёти. 2014.- Б.21.

¹⁷ Азимжон Раҳимов. Роман санъати. “Фарғона” нашриёти. 2015.- Б.89.

туради”¹⁸. Олимнинг фикрича Боқий дарбадар образини Исажон Султон ўзига хос “ўзбекона қараш” асосида тасвирлайди. Зеро, романдаги тасвирлар, образларга берилган айрим исмлар романнинг ўзбек адабиёти муҳитида майдонга келганини аниқ кўрсатиб туради. Шу маънода “ўзбекона қараш” таъбири Исажон Султоннинг “Боқий дарбадар” романи табиатига жуда мос келади.

Айнан Боқий дарбадар образининг дунё адабиётида учрашига доир эътиборли фикрни филология фанлари доктори, профессор Дамин Тўраев ўзининг “Боқий дарбадар” романига бағишланган “Фалсафий-саргузашт роман” мақоласида алоҳида эслаб ўтади: “Жаҳон адабиётида “боқий дарбадар” мавзусида бир қанча етук романлар, қиссалар, ҳикоялар бор. Улардан энг етуқлари мумтоз инглиз адабиётида Чарльз Метюренинг “Дарбадар Мельмот”, француз адиби Эжен Сюнинг “Агасфер” романлари, Луис Борхеснинг “Ўлмайдиган одам” ҳикояси каби асарларни китобхонлар яхши билади. Лекин Исажон Султон бошқача йўл тутди. Унинг романидаги одам бутун дунёга ҳукмронликни абадийлаштириш мақсадида Ғарбдаги яширин илмий марказларда сунъий инсонни ҳосил қилади, мукаммал ақл эгаси бўлган ўлмас инсон ақлий заковати билан бу оламни яратган Худонинг кудратини англайди ва лабораторияларда клонлаш Худога қарши, гуноҳ иш деб, ёвуз кашфиётчиларнинг қафасидан қочиб, мангу дарбадарга айланади”¹⁹.

Ёзувчининг таъкидига кўра романда кўтарилган муаммо глобаллик касб этади. Чунки инсон тақдирига аралашиб, сунъий инсонни яратишга уриниб, клонлашган одамни жамиятнинг турли жабҳаларига аралаштириш – бу каби фикрлар бугунги тез, шиддат билан тараққий этган дунёда олимлар диққатини ўзига тортиб келаётган глобал масалалар жумласига кирилади. Шу эътибордан Исажон Султон романи ичкарисида ҳаракатланаётган образлар глобаллик касб этади. Аслида фан-техника ривож топиб, ер юзида ҳар хилдаги кашфиётлар қилиниб борилгани сари инсон яхши турмуш кечиришни кўзлайди.

Бу фаслда Зиё образи атрофлича таҳлил этилиб, етарлича хулосалар берилди. Умуман олганда, “Боқий дарбадар” романидаги глобаллашган дунёга муносабат билдираётган образларнинг фаоллигини, фикрлаётганини алоҳида таъкидлаш ўринлидир. Шу нуқтаи назардан Зиё ва унинг ўғли тасаввур дунёсида кечаётган ўйлар, фикр-мулоҳазалар ҳар бир инсон руҳиятига таъсир кўрсатади. Гарчанд романда битта инсоннинг тақдири тасвирланмаган бўлса ҳам, турли замонларда истиқомат қилган турли инсонларнинг ҳаётдан олинган парчалар берилган бўлса ҳам, умумконцепсия эътиборидан “Боқий дарбадар” замонавий глобаллашган дунё метафорик образи сифатидан намоён бўлади. Асарда тасвир объекти учун олинган барча унсурлар романдаги образлар хусусида шундай фикр юритишга ҳам асос беради.

¹⁸Расулов А. Магулик суви. // Исажон Султон насри бадиияти. Тошкент. “Turon zamin ziyo” нашриёти, 2017, Б.62.

¹⁹ Тўраев Д. Фалсафий-саргузашт роман. // Исажон Султон насри бадиияти. Тошкент. “Turon zamin ziyo” нашриёти, 2017, Б.69.

Учинчи бобнинг “Озод” романида ривоят ва бадиий иқтибоснинг ўрни” деб номланган фаслида айна асарга хос махсус бир поэтик ҳодиса устида мулоҳаза юритилди. Роман бошида келган эпиграф ва бағишлови бош қаҳрамоннинг маънавий дунёсига боғлаб тушунтирилди. Энг муҳими, роман ичкарасида келган Алишер Навоий, Машраб, Ҳамид Олимжон, Зулфия, Миртемир, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Шавкат Раҳмон, Тилак Жўра, Муҳаммад Юсуф, Хуршид Дўстмуҳаммад, Назар Эшонқул, Иқбол Мирзо, Улуғбек Ҳамдам каби адибларнинг асарларидан олинган парчалар, турли ривоятлар махсус ўрганиб чиқилди.

Учинчи бобнинг учинчи фаслида “Генетик” романи услуби ва образлар силсиласига тегишли бўлган масалалар ўрганиб чиқилди. Ўзига тенгкур ва замондош адиблар услубидан Исажон Султоннинг индивидуал услуби, у яратган образлар алоҳида ажралиб туришига урғу берилди. Эътибор берилса, “Генетик” романида услубий қоришиқ ҳолатлар, гоҳида баёнчилик усулининг биринчи шахсдан иккинчи ва учинчи шахсга кўчган вазиятлари кузатилади. Бундай ўзгаришлар услубдаги модификация ҳодисасини келтириб чиқаради. Исажон Султон ўз асарларида шамол рамзига алоҳида диққат қаратади. “Шамол” унсури қайсидир маънода адибнинг “Генетик”дан олдинги романларида ҳам воқеликни юритиш, тафаккур динамикаси учун асос бўлгандек таассурот қолдиради. Шунинг учун ҳам айна деталь вазифасига “Озод” романи мисолида урғу берган профессор Абдуғафур Расулов “Акслар фалсафаси” мақоласида: “Шамол – ўзгаришлар тимсоли. У Озодни маънолар оламига етаклаб кетади”²⁰, деган ўринли мулоҳазаси ётади. Зотан, адибнинг бошқа асарлари, хусусан, “Генетик” романида ҳам “шамол” унсури рамзий бир образ сифатида жуда катта маъно ташийдими, узоқ ва яқин давр воқелигини боғлаш учун восита бўлиб хизмат қилса, иккинчидан, ўқувчи фикрини “маънолар оламига етаклаб кетади”. “Шамол” сўзи ҳар жиҳатдан Исажон Султон услубининг тасвирийликка хос маълум бир қиррасини, шу билан бирга, табиат ҳодисалари билан образларнинг рухий-психологик ҳолатини баён қилиш жиҳатидан муҳим саналади.

Роман услубига кўра ўзига хос табиат тасвири, табиатдаги турли унсурлар, ҳар қандай қишлоқ боласи ўз ҳаётида учратадиган меҳнат ва машаққатларнинг реал тасвири билан ажралиб туради. Айниқса, адибнинг ўзи илгари сураётган ғоясини табиат унсурлари билан уйғунлаштириб, табиат ҳодисалари билан параллел ва гоҳида табиат ҳодисаларига ўхшатиб берилиши нуқтаи назардан услубий янгилик саналади. Роман одатда ҳаётнинг кенг қамровли воқеаларини тасвирлайди. Шунга монанд “Генетик” романида бир йигит умрининг энг гўзал паллалари, ровийнинг болалиги ва ўша жараёнларда кўрган-кечирганлари адиб нуқтаи назари – романнинг поэтик ғояси атрофида мужассамлашади.

²⁰ Расулов А. Акслар фалсафаси. // Исажон Султон насри бадиияти. Тошкент. “Turon zamin ziyo” нашриёти, 2017, Б.33.

Алоҳида таъкидлаш керакки, Исажон Султон ўз образлар табиатини тасвирлашда жуда камёб тасвирлардан, ўхшатишлардан ҳам ўринли фойланади. “Генетик” романини ўзидаги барча фазилятлари билан ўзбек романчилиги тарихидаги алоҳида босқич сифатида баҳолаш ўринлидир. Чунки унда адиб шахсияти фақатгина бадиий ижод одам сифатида эмас, айти пайтда адибнинг илмий китоблар асосидаги изланишлари олимлик қиёфасига хос аломатларни ҳам намоён қилади.

ХУЛОСА

Ёзувчи Исажон Султон романларида бадиий компонентлар модификацияси масаласи юзасидан олиб борилган изланишлар натижасида кўйидаги хулосавий умумлашмалар майдонга келди:

1. Ўзбек адабиётшунослигида романлар тадқиқи кесимидаги тадқиқотларга махсус татбиқ этилмаган “модификация” тушунчаси эстетик мезонлар, қонуниятлар турларининг бошқалари билан маълум чегараларда кўшилиши ҳамда муайян ўзгаришларга учрашини англатади

2. Бадиий адабиёт соҳасидаги бадиий модификация жараёнлари кўпроқ адабиётнинг оммалашуви, санъат турларининг кўпайиши ва ўзаро уйғунлашуви натижасида юз бераётган ижтимоий-маданий ҳодиса саналади. Замонавий ўзбек адабиётидаги бадиий компонентларнинг модификацияга учраши бевосита қандайдир бадиий анъаналар билан боғлиқлиги кўринади.

3. Ўзбек адабиёти тарихида романчиликни бошлаб берган Абдулла Қодирий романлари мазмуни тадқиқ қилинганда Европа ва рус романчиларидан В.Скотт, А.С.Пушкин, Л.Н.Толстой анъаналаридан фойдаланиб, миллий романчиликка асос солгани эътироф этилади. Биринчи ўзбек романаписининг анъаналари Чўлпон ва Ойбеклар томонидан давом эттирилди.

4. XX аср ўзбек романи тарихига назар ташланса, М.М.Дўстнинг “Лолазор” романи бошқа анъанадаги романларга қараганда модификацион нуқтаи назардан сюжет, ривоя услуби, образлар дунёси, воқеликни полифоник талқин қилиши нуқтаи назаридан туб фарқли томонларини намоён этди. Бу жиҳат жаҳон романчилигида кечаётган янгилаш жараёнлари билан муштарак бўлиб, Исажон Султон романларида бадиий модификация ҳодисасининг нисбатан типиклашган, замонавийлашган кўринишларида яққол намоён бўлади.

5. Бадиий модификация жараёнининг бошланиш нуқтаси Исажон Султоннинг “Боқий дарбадар” романига хослигини таъкидлаш ўринли бўлади. Адиб ўзбек ва дунё романларини пухта ўргангани, муаллифнинг ўзига хос поэтик дунёқарашга эгаллиги, мавжуд анъаналар негизида янгиликка интилгани ҳам Исажон Султоннинг ютуғи сифатида баҳолашга муносибдир.

6. Исажон Султон романларидаги янги шакл ва янги мазмунни белгилайдиган яна бир муҳим омил бадиий ғоя ифодаси йўлидаги янгича изланишлардир. Ёзувчи ўз романларида умуминсоний масалалар, борлиқ ва

ердан ташқаридаги сайёра бўйича ҳам фалсафий фикр юритади. Бундай улкан фалсафий фикрларини ифодалаш учун бадииятнинг етакчи мезонлари – услуб, образ, сюжет ва композициянинг эстетик жиҳатдан мустаҳкам бўлиши талаб этилади.

7. “Боқий дарбадар” романи учун танлаган сюжет глобаллашган дунёнинг турли-туман ўйинларни акслантиради. Шу билан бирга маҳкум профессор Зиё, боқий дарбадар – Этикдўз ва клон образлари фаолият йўли, унда турли давр ва маконлар уйғунлашуви адибга сюжетда оригиналликка эришиш имконини берган.

8. Алоҳида таъкидлаш лозимки, “Боқий дарбадар” романи учта бадиий замонни қамраб олади: ўтмиш, бугун ва келажак. Асардаги муборак киши турғун ўтмиш замонига, профессор Зиё ҳозирги замонга, клон-одам эса келаси замонга мансуб образлардир. Этикдўз “Боқий дарбадар” романи композициясидан ўрин олган барча образларни жамлаш хусусиятига эга.

9. Тадқиқотда Исажон Султоннинг “Озод” романининг ўзига хос композицияси, сюжет структураси постмодернистик оқим тамойилларига мослиги кузатилди. Постмодернистик романларда “жанрлар мутацияси” билан биргаликда сюжет, композиция, образ, айниқса, бадиий услубдаги модификацион жараёнлар пировардида жанр модификациясини юзага чиқаради. Исажон Султоннинг “Озод” романидаги иқтибослар, турли адабий асарларга мурожаатлар маърифатли инсоннинг ана шу кадриятлар муносабатини ва улар билан муштарак оламини ифода этади. Озод образининг нарса-предметлар, табиат ҳодисалари, турли жониворлар билан муносабати модификацион мазмунга эгаллиги билан ажралиб туради.

10. Адибнинг “Генетик” романи ўз мазмун-моҳиятига кўра ўзбек зиёлисининг дунё илм-фанига ҳисса қўшибгина қолмай, айнан шу миллатнинг гени жуда қадимий эканлигига урғу берилади. Адиб романида кенг қамровлилик воқеа-ҳодисаларни, бош қаҳрамон ҳаётининг болалик паллаларини тавсифлашда баъзан хронологик баёндан чекиниб, ретроспектив сюжетни қўллайди. Бундай аралаш усул романдаги сюжет модификациясининг қайсидир қиррасини кўрсатади.

11. “Боқий дарбадар” романида Исажон Султон глобаллашган дунё муаммоларини бадиий баён этиши, турли тажрибавий лабораторияларга аниқ ишора қилишни адиб поэтик тафаккури кенглигини намоён қилади. Унда Зиё образи орқали фикрлаш усули, айниқса, унга ўғли томонидан ёзилган мактуб глобаллашган дунё муаммолари юзасидан теран бадиий таҳлиллар берилади.

Хуллас, Исажон Султон бугунги замонавий ўзбек насрининг истеъдодли намояндаси сифатида ўзининг “Боқий дарбадар”, “Озод” ва “Генетик” романлари таркибидаги бадиий кампонентлар уйғунлигини ўзбек адабиёти учун янги адабий ҳодиса сифатида баҳолаш ўринли бўлади.

**SCIENTIFIC COUNCIL PhD.03/30.12.2019. Fil.70.01 ON AWARD OF
SCIENTIFIC DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY AT KARSHI
STATE UNIVERSITY**

KARSHI STATE UNIVERSITY

SULTONOVA NILUFAR NARZULLAEVNA

**MODIFICATION OF ARTICAL COMPONENTS IN NOVELS THE
ISAJON SULTAN**

Specialty: 10.00.02 - Uzbek literature

**DISSERTATION ABSTRACT FOR DOCTOR OF PHILOSOPHY (PhD)
IN PHILOLOGICAL SCIENCES**

Karshi – 2020

The theme of PhD dissertation is registered by Supreme Attestation Commission at the Cabinet of Ministry of the Republic of Uzbekistan under the number № B2019.1.PhD /Fil715

The dissertation was completed at Karshi State University.

The dissertation abstract is published in three languages (Uzbek, English and Russian) on the website of Karshi State University www.karshi.uz and Ziyonet information and educational portal www.ziyonet.uz.

Research Supervisor:

Turaev Damin
Doctor of Philology, Professor

Official opponents:

Juraqulov Uzoq Haydarovich
Doctor of Philology, Professor

Murodov Gayrat
Doctor of Philology

Leading organization:

Samarkand State University

Defence of the Thesis will take place at the meeting of the The Degree awarding Research Council number PhD.30.05.2018.Fil.70.01 under Karshi State University on ___/_____/_____/2020 at ___ o'clock. (Address: 180103, Karshi city, Kochabog street, 17. Phone No.: (0 375) 225-34-13; Fax: (0375) 221-00-56, e-mail: qarshidu@umail.uz).

The dissertation can be found at the Information Resource Center of the Karshi State University (registration number _____). (Address: 180103, Karshi city, Kochabog street, 17. Phone No.: (0 375) 225-34-13; Fax: (0375) 221-00-56; e-mail: qarshidu@umail.uz). Hall of activists of Karshi State University, faculty of the Uzbek philology.

The dissertation abstract was distributed on ___/_____/_____/2020.

(Record of Registry №. _____ dated ___/_____/_____/2020).

N.N.Shodmonov
chairman of Scientific Council awarding
scientific degrees, Doctor of Philological sciences

G.N.Tojjeva
secretary of Scientific Council awarding scientific
degrees, Doctor of Philosophy (PhD)

B.Yuldoshev
chairman of Scientific Seminar at the Scientific
council awarding scientific degrees,
Doctor of Philological sciences

INTRODUCTION (Dissertation Annotation by Doctor of Philosophy (PhD))

The aim of the research: Leading examples of world literature have aimed to portray the image of man living in today's globalized world from a variety of layers. The diversity observed in social life and human psychology, the rapid development of various technologies and information and communication have challenged from literature to create works corresponding to periods. As a result, there is a need for new methods of artistic interpretation, which illuminate the landscape of the period, which is socially, philosophically, technically diverse and the image of man whose thinking is being renewed. The postmodernist creations that emerged in the process of artistic mutation, combining different genre components and genres, became the center of the literary process.

Familiarity with world literature and the avant-garde aesthetic phenomena gave the creators freedom of thought. In the novels of the peoples of the world, the study of human destiny and its place in society as a purely literary phenomenon, the unique manifestation of the interpretation of the problem is often characterized by the fact that it is able to integrate. The focus on the study of the role of human and universe relations in modern novels is growing more than ever. Although the coverage of a number of popular genres in Russian and European prose has undergone considerable evolution, in it, first of all, the attitude to man, the way of figurative proof of his feelings, is assessed as an unchanging essence. Especially in the novel, it is true that the human imaginary world is multifaceted, and it has its own beauty. In this sense, the word and its relation to the soul are manifested in the form of the original law of the novel. This allowed students to become acquainted with new images in world literature. They witnessed updates in composition, style and plot.

After the 90s, a new generation of writers appeared in Uzbek literature, consisting of N. Eshonqul, L. Burikhan, T. Rustamov, U. Hamdam. This generation will keep pace with the processes of renewal taking place in world literature and renew the traditions of our national prose. They introduced modernist, postmodernist principles, renewed genre, image, style and compositional forms into the national literature. “.. we have no right to forget that attention to literature and art, culture is, first of all, attention to our people, attention to our future, as the poet Cholpon said, if literature and culture live, the nation can live”¹. Isajon Sultan's novels also belong to the creative sphere of this new generation. The study of such updated prose samples on the problem of artistic modification is relevant in terms of enriching our national literary criticism with new theoretical conclusions, illuminating the features of today's literary process.

Decrees of the President of the Republic of Uzbekistan No. PD-4947 of February 7, 2017 “On the Strategy for further development of the Republic of

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий боғида барпо этилган Адиблар хиёбонининг очилишида сўзлаган нутқи. / Халқ сўзи, 2020, 21 май, №106 (7608).

Uzbekistan” and PD-5847 of October 8, 2019 “On approval of the Concept of development of higher education in the Republic of Uzbekistan until 2030” and PD 2789 of February 17, 2017 “On measures to further improve the activities, organization, management and funding of research activities of the Academy of Sciences”, No. PD 2909 of April 20, 2017 “On measures to further develop the higher education system”, September 13.2017 Resolution of the Government of the Republic of Uzbekistan No. PD 3271 “On a comprehensive program of measures to develop the system of publishing and distribution of book products, increase and promote the culture of reading and reading” as well as to some extent serve the current implementation of the tasks set out in other regulations related to this activity.

The relevance of the research to the priority areas of science and technology development in the country. The dissertation is carried out in accordance with the priority directions of science and technology development in the country stated in “Social, legal, economic, cultural, ideological and innovative economic development of the information society and democratic state

The extent of the problem studied. In general, the history of the Uzbek novel, the theoretical problems of the novel genre were analyzed by as analysed Izzat Rakhimjanov, D.Kuronov, B.Karimov, U.Jurakulov, G.Murodov¹.

In this research, the general problems of the novel genre: the compositions of the novel, the plot, the scale of the images, style, theme, detail are studied. Also, the histories of the Uzbek novel, specific changes, genre forms, the chronology of the novel are considered in the theoretical plan.

There are special researches on the novels of I.Sultan by U.Normatov, A.Rasulov, R.Rahmat². At the same time, research on the development of Uzbek prose in general, works written in connection with other works of the author, articles in the annual report also express certain views on the novels of I.Sultan. However, the issues of the novel genre and its artistic modification have not yet been specifically studied in Uzbek literature.³

The problem of artistic modification has been widely studied in Russian and world literature since the end of the last century, especially since the beginning of this century³. This problem has been specifically studied by some researchers. In particular, in N. Tamarchenko's research the processes of artistic modification are

² Султон И. Адабиёт назарияси. Тошкент, Ўқитувчи, 1986; .Қўшжонов М. Адабиётда шакл ва мазмун бирлиги // Ўзбек тили ва адабиёти. - Тошкент, 1993; Собиров О. Ўзбек реалистик прозаси ва фольклор. Тошкент, Фан, 1979; Норматов У. Умидбахш тамойиллар. Тошкент, Маънавият, 2000; Норматов У. Қодирий мўъжизаси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2010; Каримов Н. Чўлпоннинг “Кеча ва кундуз” романи / Чўлпон А. Кеча ва кундуз. – Тошкент: Шарқ, 1995; Сармисоков Б. Эпик жанрлар диффузияси// Ўзбек фольклорининг эпик жанрлари. Тошкент, Фан, 1981; Сармисоков Б. Бадийлик асослари ва мезонлари. Тошкент, Фан, 2004; Умиров Х. Адабиёт назарияси –Тошкент, 2002; Куронов Д. Чўлпон насри поэтикаси. – Тошкент: Шарқ, 2004; Каримов Б. Абдулла Қодирий: танқид, таҳлил ва талқин. – Тошкент: Фан, 2006; Жўрақулов У. Назарий поэтика масалалари: Муаллиф. Жанр. Хронотоп. – Тошкент: Ғафур Ғулом, 2015; Муроодов Ғ. Тарихий роман: генезиси, кейинги тараққиёти. – Тошкент: Фан, 2005. – Б. 12.

³ Раҳмат Р. “Муножот”дан “Боқий дарбадар”гача /И.Султон. Боқий дарбадар. Роман. Қисса. Ҳикоялар. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011; Расулов А. Акслар фалсафаси /И.Султон. Озод. Роман ва ҳикоялар. – Тошкент: Шарқ, 2012.

studied in the context of the problem of genre⁴. M. The modifying function of artistic mythologies in Alekseeva's research, R. Borov's research deals with image modification, N. Alexandrov's research deals with artistic modification in the story genre, G. Binova discusses inter-genre modification processes, and A. Kurchatkin's research deals with the role and importance of artistic modification in the literary process.

It should be noted that the problem of artistic modification in Uzbek prose, in particular, in the novels of I.Sultan, is studied for the first time in the framework of this dissertation.⁵

The purpose of the study: Explain the content of Isajon Sultan's novels "Boqiy darbadar", "Ozod", "Genetik" and their importance in today's literary process; to reflect on the traditions of national and world literature, to identify the factors of the process of modification of the novel and its artistic components, to justify the role of this poetic phenomenon in the development of the Uzbek novel and the modern literary process.

Research objectives: methods of studying the phenomenon of artistic modification in world and modern Uzbek literature, generalization of theoretical conclusions on this basis, on this basis to show that the existence of modification processes in Uzbek novels is an aesthetic necessity;

Identification of national folklore, classical literature and poetic factors of world literature, which created artistic modification in the novels of I.Sultan;

to reveal the issues of plot, literary influence on the occurrence of compositional modification and general and specific influence of postmodernist principles in the novels "Boqiy darbadar", "Ozod";

defining the principles of creating a global human image in the novels "Boqiy darbadar", "Ozod", "Genetik";

⁴ Ильин И. П. Некоторые концепции искусства постмодернизма в современных зарубежных исследованиях. – М., 1988; Ильин И. П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. – М., 1996; Ильин И. П. Постструктурализм и диалог культур. – М., 1989; Ильин И. П. Проблема личности в литературе постмодернизма: Теоретические аспекты. // Концепция человека в современной литературе, 1980-е годы. – М., 1990; Ильин И. П. Проблемы "новой критики": История эволюции и современное состояние. // Зарубежное литературоведение 70-х годов: Направления, тенденции, проблемы. – М., 1984; Ильин И. П. Теоретические итоги эволюции "новой критики" от американского "неогуманизма" до французского структурализма. – М., 1979; Зверев А. М. Модернизм в литературе США: Формирование, эволюция, кризис. – М., 1979; Ильин И. П. Английский постструктурализм и традиция социального историзма. // Диапазон. – М., 1992; Ильин И. П. Восточный интуитивизм и западный иррационализм: "Поэтическое мышление" как доминантная модель "постмодернистского сознания". // Восток-Запад: Литературные связи в зарубежных исследованиях. – М., 1989; Adams M. Jane Eyre: Woman's estate. // The authority of experience. / Ed. By Edwards L., Diamond A. – Amherst, 1977; Althusser L. Reading Capital. – L., 1970; Arc-hard D. Consciousness and unconsciousness. – L., 1984; Автономова Н. С. Постструктурализм. // Там же. – С. 243-246. Автономова Н. С. Рассудок, разум, рациональность. – М., 1980; Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика. / Пер. с фр. сост. общ. ред. и вступит. ст. Косикова Г. К. – М., 1989.

⁵ Н.Д.Тамарченко, В.И.Тюпа, С.Н.Бройтман. Теория художественного дискурса. Теоретическая поэтика. – М.: Академия, 2004; Алексеева М.А. Модификация поэтических мифологем XIX века в творчестве Б.Пастернака 1910-х годов / www.gramota.net/materials; Борова А.Р. Модификация образа: поэзия А.Кешекова 1960-х гг. / ФГБОУ ВПО «Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х.М.Бербекова», Нальчик, Россия, e-mail: assbora@mail.ru www.gramota.net/materials/2/2014/12-3/8.html; Александров Н. "Я леплю из пластилина" // Заметки о современном рассказе. Дружба народов №9, 1995; Бинова Г. Жанровые модификации новейшей русской прозы / www.gramota.net/materials.2401; Курчаткин А. Вперед, к детективу и триллеру // Литературная газета. - №12, 1993.

Analytical coverage of the role of fiction in folklore, Uzbek classics and world literature in the novel “Ozod”;

Comparative thinking on the problem of stylistic modification in the novel “Genetik”;

To draw scientific conclusions about the role of the phenomenon of artistic modification in the novel genre and its evolutionary significance in determining the development of the current literary process.

The object of research was the novels of the writer Isajon Sultan “Boqiy darbadar”, “Ozod”, “Genetik”. Other examples of twentieth-century Uzbek novels were also compared.

The subject of research is the principles of genre, composition, plot, image and artistic style modification in the updated Uzbek novels, the problems of defining and promoting its place in the development of modern Uzbek novels.

Research methods. Problem-based, comparative-typological, structural, biographical and psychological analysis methods were used in the formation of the dissertation. Also, the views of modern European and Russian literary critics on artistic modification and postmodernism, poststructuralism, helped to define the research methodology.

Scientific novelty of the research is as follows: the poetic essence of the phenomenon of modification peculiar to the Uzbek novel is defined;

folklore, classical literature, poetic factors of world literature, which created artistic modification in I.Sultan's novels “Boqiy darbadar”, “Ozod” were revealed under the influence of postmodernist literature;

in the novels “Boqiy darbadar”, “Ozod”, “Genetik” the role of globalized human image, modified style and artistic quotation is described;

the aesthetic significance of the modification in determining the development of modern Uzbek novels was identified.

The practical implications of the study are: sources for the scientific study of the phenomenon of artistic modification in world and modern Uzbek literature have been classified and the principles of interpretation have been identified;

folklore, classical literature, poetic factors of world literature, which gave rise to artistic modification, are covered on the basis of the analysis of the novels novels “Boqiy darbadar”, “Ozod”, “Genetik”;

In the novels novels “Boqiy darbadar”, “Ozod”, “Genetik” the issues of image, style, plot composition and poetics are revealed;

The role of the phenomenon of artistic modification in the development of the novel genre is defined.

The reliability of the research results shows the reliability of the practical proposals, recommendations and conclusions put forward in the dissertation, the reports read at scientific and practical conferences, published theses and articles, research published in scientific journals.

Scientific and practical significance of the research results. The scientific significance of the research is determined by the fact that the analyzed literary-artistic, scientific-theoretical sources, the materials recommended as the final

conclusions of the research can be used in research on Uzbek novels, literary theory and literary theory, as well as Uzbek literature of the independence period.

The results of the research can be used in textbooks, manuals and other seminars and special courses on the works of relevant poets in such disciplines as “Modern Literary Process”, “New Uzbek Literature”, “History of Uzbek Literary Criticism”, “Introduction to Literary Criticism”.

Implementation of research results Based on the results of the study of the problem of artistic modification in I.Sultan's novels novels “Boqiy darbadar”, “Ozod”, “Genetik”:

The scientific conclusions on the poetic significance of the phenomenon of modification of the Uzbek novel were used in the fundamental project FAF1 – G040 “Uzbek literature in the aspect of comparative literature: typology and literary influence”. (Reference of the Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan No. 89-03-964 of June 9, 2020) As a result, the theory of artistic modification was defined, and the role of literary influence was covered.

OT-F8-OO2 was used in the fundamental project “Influence of modern civilization on the human social image” from the scientific novelty revealed in the influence of folklore, classical literature, poetic factors of world literature, which gave rise to artistic modification. (Reference of the Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan No. 89-03-964 dated June 9, 2020). As a result, the role of the current literary process in educating the younger generation in the spirit of patriotism, the expression of national identity was further clarified;

The scientific novelty of the postmodernist image and the importance of literary influence in it was used in the fundamental project ITD A-1-118 “Preparation and publication of a textbook on the image and interpretation of the image of Navoi” (Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan June 9, 2020 89-03 Reference No. 964). As a result, conclusions were drawn about the processes of transformation of postmodernist literary traditions into the Uzbek novel.

Approval of research results. The results of the research were discussed at 2 international and 4 national scientific conferences. They contain conclusions on the chapters and sections of the dissertation in the form of a written thesis and report.

Publication of research results. The content of the dissertation is reflected in 13 published scientific papers, including 5 scientific journals (2 abroad), 8 conferences and collections (including 2 foreign conferences).

Structure and volume of dissertation. The dissertation consists of an introduction, three main chapters including 8 sections, a conclusion, a list of used literature and appendices, totaling to 144 pages.

BASIC CONTENT OF DISSERTATION

In Introduction part the urgency of the research subject is justified, the extent of the research is given, information on the research goals and objectives, its theoretical and practical significance, methods, main cases to be justified, scientific novelty of the research, implementation and testing of the work, the announcement of results, study structure is provided.

The first chapter of the dissertation, entitled “Modification of artistic components as a problem of literature” focuses on the scientific and theoretical literature on the subject. The first chapter of the first section is entitled “Artistic Modification: Historical Factors and Scientific Interpretations⁵”.

Modification is the oldest Latin word, which is defined in the book “Poetik Lug`at of Kvyatkovskogo” as follows: perform), rebuild, change shape by acquiring something new. Modification in technology means the emergence of either new technology or new models of any device. For example, machine tools, home appliances, car modifications.

It is clear that the concept of modification underlies the philosophical views of the philosopher Spinoza on the famous substance and modus. The Philosophical Dictionary states: “Modus means measure, criterion, method, way, method, style and represents the property of an object in certain situations. It differs from the attribute in this respect. According to Spinoza, modus is a means of representing all transient (migratory) states of a substance. Its existence depends not on itself, but on the substance and its properties”⁶. In mode, the quality of mobility and mobility of what finds its origin in a single, eternal, boundless material sub tension is reflected.

Hence, the mode has the property of variability. This, in turn, ensures constant changes in material and spiritual processes, resulting in the emergence of new models. This brief description in the “Xorijiy so`zlar lug`ati” further clarifies our opinion: “Modification - 1) fr. model - rebuilding, the emergence of new features; 2) fication - lat. modificatio - a model of the same type of hardware that differs from the basic model.

Some views of Russian theorists on the phenomenon of modification are also presented in this chapter. The modification of artistic components is directly related to some artistic tradition. The literary needs of the period, the creative level of the author, the artistic laboratory, the modification according to the ideological purpose can be manifested in the intersection of various poetic components. Or it is possible that this process will occur on a large scale, within the framework of not one, but several artistic components.⁷

AR Borov's research “Obraz modifikatsiyasi: A. Keshakovaning 1960-yillar poeziyasi” directly deals with image modification⁸. According to A. Borov, the

⁶ Поэтический словарь Квятковского. – Мичуринск: Мичуринский государственный аграрный университет, 2006. – 197 с.

⁷ ФГБОУ ВПО «Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х.М.Бербекова», Нальчик, Россия (360004, Нальчик, ул. Чернышевского, 173), e-mail: assbora@mail.ru

⁸ Философский словарь. – М.: Политиздат, 1987. – С. 290.

modified form of literary influence does not occur in the form of large-scale canvases on a large scale, but in the internal specific layers of artistic interpretation.⁹ The internal laws of modification, which differ from syncretization, synthesis and other forms of literary influence, are reflected in the peculiarities of its purely poetic, psychological, creative laboratory. A certain period of the artist's contemporary (eg, Russian) literature, certain poetic methods, a purely creative-individual approach to the artistic style will be the impetus for the beginning of the modification process. "The personal freedom of the creator is such an absolute foundation that it can undoubtedly change the world," the scientist wrote.¹⁰

Literary critic K. Yuldashev said: "The convergence of high art and disposable mass culture, first of all, with the spread of understanding as a hedonistic (enjoyable) means of enjoyment and recreation, can lead to different levels of artistic taste. and at the root of this is the preconceived notion that a person's intellect and emotions, as well as the social conditions in which he lives, lose their value"¹¹

Indeed, the process of modification that emerges through the hybridization of different genres, genre components, styles, images is becoming characteristic of modern literature. This has been the case in Uzbek literature since the 1990s. The law of fiction, the process of modification based on tradition, intensified by the end of the twentieth century. "Folklore composition" in U. Hoshimov's novels ("Tushda kechgan umrlar"), a combination of philosophical-realism and cruel realism in the works of Sh. Xolmirzaev ("Dinozavr"), a combination of philosophical, scientific, narrative-mythological and artistic composition and styles in O.Mukhtor's novels ("Aflotun", "Mir bir qiyofa", "Ayollar saltanati va mamlakati", etc.), Philosophical Polyphonism in the Novel of M.Muhammad Dost ("Lolazor"), Harmony of Folklore-International Individual-Social Style in the Novels of T.Murod ("Otamdan qolgan dalalar", "Bu dunyoda o`lib bo`lmaydi", G.Markes neorealism in N.Eshonqul's novel and Kafka's modernism ("Go`ro`g`li"), Ulysses's chaotic way of thinking in T.Rustamov's novel ("Kapalaklar o`yini"). This is evidenced by the socio-philosophical, individual-psychological spirit found in the novels of U. Hamdam, and finally the hybrid of postmodernist composition, plot and images in the novels of I. Sultan ("Boqiy darbadar", "Ozod", "Genetik"). These facts only require the study of I.Sultan's novels on the problem of artistic modification of many lyrical, dramatic, especially works of prose genres that saw the world after independence.

The second chapter of the first chapter is entitled "Views of artistic modification in modern Uzbek novels" in which the phenomenon of modification is observed in the example of Uzbek literature. In particular, special attention is paid to the novels of Abdulla Qadiriyy.

Academician N.Karimov writes: "Cholpon relates the historical conditions and "classes" in Uzbekistan on the eve of the October Revolution to two plots (line

⁹ Философский словарь. – М.: Политиздат, 1987. – С. 301.

¹⁰ Борова А.Р. Кўрсатилган манба.

¹¹ Йўлдош Қ., Йўлдош М. Бадий таҳлил асослари. – Тошкент: Камалак, 2016. – Б. 415-416.

1 - Zebi, Qurbonbibi, Razzoq Sufi, line of images of Eshan Bobo; line 2 - Miryokub and surrounding Akbarali the captain, the nobleman, through the image of the line of images of Mariya. N.S.). The novel, which began with a series of everyday events, eventually rose to the level of a work that clearly reflects the socio-political landscape of Uzbekistan in the 10s of the XX century.¹²

In fact, the tradition of the novel “Walter-Scottish” continued in the post-Qadiriyy Uzbek novel in the form of certain prose writing. Abdulhamid Cholpon's “Kecha va Kunduz” and Oybek's “Qutlug` qon” novels will be studied in detail. Abdullah Qahhor's novel “Sarob” also contains important theses on the nationalization of Jack London's novel “Martin Eden” by modifying the features of the image, plot and style of depiction. The novels such as M.Muhammad Dost's “Lolazor”, T.Murod's “Otamdan qolgan dalalar”, E.Azam's “Shovqin”, H.Dustmuhammad's “Bozor”, U.Hamdani's “Muvozanat”, “Isyon va itoat” are also the object of the dissertation. which are much closer to the novels of Isajon Sultan in terms of artistic modification and content. Generalizations are given at the end of the chapter.

The second chapter of the study is entitled “Composition and plot modification in the novels of Isajon Sultan”, the first chapter of which examines the compositional specificity of the author's novel “Boqiy darbadar”. The plot of the novel covers three artistic epochs: the past, the present and the future. The Blessed One in the work is an image of a stable past. Professor Ziyov belongs to the present day. The clone-man represents the future. Summarizing all this and linking it to the time of the only novel “Boqiy darbadar” is the image of Etikdo`z, who is always present, unhappy and cursed.

In the second chapter of the chapter, Isajon Sultan's novel “Ozod” explores the principle of the postmodernist plot. Within the framework of the chapter, the views of many scholars belonging to the stream of postmodernism, one of the leading trends in world literature were used.

In a study by Russian literary critic Ilya Ilin, From the Early Origins of Postmodernism to the End of the Hundred Years: The Evolution of Scientific Myth, Poststructuralism and Postmodernism are described in practice as synonymous concepts. Postmodernism as an artistic phenomenon must be distinguished from theoretical reflection, its main critical schools and directions, which are reflected in poststructuralism, which is its special methodology of art criticism. The scientist says that the theory of postmodernism is reflected in the research of J. Derri, M. Foucault, R. Barthes, J. Kristeva, J. Deleuze. Uzbek literary critic D. Kuronov confirms this opinion: “The founders of poststructuralism are also the classics of postmodernism. Like postmodernism, poststructuralism is a multifaceted phenomenon that is currently in operation, changing, shaping and improving.”¹³

¹² Каримов Н. Чўлпоннинг “Кеча ва кундуз” романи / Чўлпон А. Кеча ва кундуз. – Тошкент: Шарқ, 1995. Б. – 285.

¹³ Ильин И.П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа. – М.: Интра, 1998. – С. 18.

According to our observations, the novel “Ozod” is based on the category of the road in the literature. The protagonist Ozod's journey in search of a tulip of happiness, his consistent impressions along the way, and his conclusions at the end of the road are at the heart of the novel's plot. The novelty of the novel in the context of twentieth-century Uzbek novels is that the path in the work of I.Sultan is completely different from the category of path described in other novels. This aspect is not the same as the world's postmodernist novels. A. Rasulov really says that at this time: “Literature all over the world began to look for a new way. Over the past hundred years, humanity has digested Dostoevsky, Tolstoy, Camus, Borges, Schopenhauer, and Ortega-i-Gasset. Note the social events at the time of writing the works of Dostoevsky and Tolstoy. The world was on the eve of World War II. It was difficult to analyze the spiritual reflections of another catastrophe that befell mankind, to think differently, that is, to take a new path.¹⁴”

The artistic symbols in the novel, such as the tree, the blood road, the owl, the salt desert, the lake, the property fano, the mirror, the window, the jug, the tulip of destiny, the lucky bird, the lion, serve to express the wide range of plot events, the stages of the hero's path. With a free wind, the road comes to an end during debates, compromises, exchanges of views. He finds the tulip of happiness. Just as Simurg birds understand themselves, from human beings to nature, plants, past, present and future, they realize that they are blessed creatures.

One of the hallmarks of a postmodernist novel is the inclusion of literary passages from different periods and places in one plot, as well as the montage of the main plot events. In each compositional part of the novel “Ozod” it is noticeable that different works are edited according to different relationships. They are divided into East and West according to their territorial affiliation. From the point of view of literary type, works of mainly lyrical and epic genres are taken. Intended to expose, affirm, deny, or direct any artistic idea, symbol, image, or point of view to the general content of the plot, according to its purpose.

At the same time, it is observed that the text is not a clear example, but comes as a certain sign, allegory, replica. The reader who is acquainted with the content of these works or with the work of that writer will immediately understand this idea. For example, from the classical literature of the East Alisher Navoi, Jalaliddin Rumi, Farudiddin Attor, Najmiddin Kubro, Abu Rayhan Beruni, Mirzo Ulugbek, Abu Ali ibn Sino, Ibrahim Adham, Boborahim Mashrab, from the Western literature, U. Faulkner, F. Kafka, A. Kamyu, It is known that the works of G. Marquez, H. Borges, H. Cartosar were addressed either in the form of quotations or gestures or satire or replica. Even the writer replicates his works in some places. From the modern Uzbek literature A.Cholpon, Oybek, H.Olimjon, Mirtemir, Zulfiya, E.Vakhidov, A.Oripov, M.M.Do'st, Sh.Rahmon, H.Do'stmuhammad, T.Jura, M.Yusuf, N.Eshonqul, Literary excerpts from the works of U. Hamdamlar. The writer does not try to keep this a secret. A list of quotations obtained according to the postmodernist principle is given at the end of the work.

¹⁴ Кўрсатилган китоб. – Б. 232.

Another postmodernist principle in the plot of the novel “Ozod” is its popularity. In fact, the so-called masses of human society can be distinguished from each other. The folk tales presented in the play, the plot pieces typical of folklore genres, mixed with philosophical, mystical, religious and artistic content, perform this function. The popularity of the work directly connects it with our globalized social life today. It introduces the public to the most important artistic information in the world and leads us to look at our spiritual roots, our original selves. It especially serves to educate the younger generation in the spirit of our national spirituality.

The third chapter of this chapter, entitled “Plot Modification and the Problem of Literary Influence,” examines the plot modifications of Isajon Sultan's novels.

In any epic play, the narrative and the structure of the work of art in general have a special place in the plot. Although the content of a work of art changes relatively in each period, the formal aspects change the plot structure relatively slowly. However, it should be considered natural that the plot of a work of art is presented in different styles. In this regard, the teacher of literature Damin Turayev points out: “One of the important principles of the development of our national prose in recent years is the expansion of the range of topics as a result of freedom in the creative process¹⁵.” Indeed, the freedom in creativity had a positive effect on both the theme and the style and plot. Accordingly, there is a need to examine the nature of the plot of novels from a new perspective today.

Literary scholar Azimjon Rakhimov makes a very valid comment on the prospects of the novel genre: The transfer of the plot to the inner world of such a person is the result of increased interest in the spiritual world of man, enriched the novel with lyricism, psychology, and the story activated the personality. Indeed, such features are especially evident in the novels of Isajon Sultan, whose memory and the activism of the narrator's personality in the narration of the plot events. The plots of his novels, enriched with “lyricism, psychology” also make up the majority¹⁶.

The third chapter of the study is called “Modification of image and style in the novels” “Boqiy darbadar”, “Ozod”, “Genetik”. This chapter first discusses the issue of the "globalized image of man in the novel “Boqiy darbadar.” The universal issues raised by Isajon Sultan in his novel “Boqiy darbadar”, the involvement of global issues in the discussion of global issues require serious consideration of the work. The subject of the novel is very broad and universal. At the same time, it should be noted that the novel “Boqiy darbadar” is a new, Uzbek narration of a theme that has been developed in world literature for many centuries. The artistic expression of this situation attracted the attention of literary experts.

The fact that Isajon Sultan's novel “Boqiy darbadar" was taken as a subject for works of art, a man who wandered the earth until the end of the world, began to be discussed by the literary community immediately after its publication. Literary

¹⁵ Расулов А. Акслар фалсафаси /И.Султон. Озод. Роман ва ҳикоялар. – Тошкент: Шарқ, 2012. – Б. 407.

¹⁶ Дамин Тўраев. Ҳозирги ўзбек насрида сюжет поэтикаси/Рангин тасвирлар жилоси. Тошкент. “Akademnashr” нашриёти. 2014.- Б.21.

scholar Abdugafur Rasulov noted that the image of the Eternal Wanderer first appeared in world literature in the thirteenth century (in the book “Katta xronika” in 1228) and that this image appeared in the works of various writers, especially in Russian literature Ilya Ilf and Evgeny Petrov's novel “Oltin buzoq”. Bulgakov's novel “Usta va Margarita” is partially referenced: “As we can see, attitudes and interpretations of the image are very diverse. The influence of European pessimism, romanticism, social formations and religious views is obvious in the interpretations¹⁶”. According to the scientist, I.Sultan describes the image of the Eternal Wanderer on the basis of a peculiar “The view of Uzbek”. After all, the images in the novel, some of the names given to the images clearly show that the novel appeared in the environment of Uzbek literature. In this sense, the interpretation of “core view” is very much in line with the nature of Isajon Sultan's novel “Boqiy darbadar”.

Doctor of Philology, Professor Damin Turaev in his article “Falsafiy sarguzasht asar” dedicated to the novel “Boqiy darbadar” mentions the idea of the image of the Eternal Wanderer in world literature: “In world literature, There are many stories about the novel “Boqiy darbadaranderer”. The most mature of them are well-known works in classical English literature, such as Charles Matuuren's “Darbadar Melmot”, French writer Eugene Sue's “Agasfer”, and Louis Borges's “O’lmaydigan odam”. But I.Sultan takes a different approach. In his novel, the man creates an artificial man in the secret scientific centers of the West in order to perpetuate dominion over the whole world, an immortal man with a perfect mind realizes the power of God who created this world with his intellect, and thins cloning in laboratories is an anti-God, sinful act, thay`s why escapes from the cage of inventors and changes to eternal wanderer”¹⁷.

According to the master literary critic, the problem raised in the novel is global. Because interfering in human destiny, trying to create an artificial human being, mixing a cloned human being into different aspects of society - such ideas are among the global issues that are attracting the attention of scientists in today's fast-paced world.¹⁸

From this point of view, the images moving within the novel of I.Sultan are global. In fact, as science and technology advance and various discoveries are made on earth, man seeks a better life.

In this chapter, the image of Ziyo has been thoroughly analyzed and sufficient conclusions have been drawn. In general, it is worth noting that the characters in the novel “Boqiy darbadar” are active, thinking, reacting to the globalized world. From this point of view, the thoughts and reflections that Ziyo and his son take in the imaginary world affect the psyche of every human being. Although the novel does not describe the fate of a single person, it does provide excerpts from the lives of different people who lived at different times. All the elements taken for the

¹⁷ Азимжон Раҳимов. Роман санъати. “Фарғона” нашриёти. 2015.-Б.89.

¹⁸ Расулов А. Магулик суви. // Исажон Султон насри бадийяти. Тошкент. “Turon zamin ziyo” нашриёти, 2017.-Б.62.

image object in the play also give rise to such an idea about the images in the novel.

In the third chapter, entitled "The place of narration and artistic quotation in the novel "Ozod", a special poetic phenomenon specific to the same work was discussed. The epigraph and dedication that came at the beginning of the novel were explained by linking it to the protagonist's spiritual world. Most importantly, fragments from the works of Alisher Navoi, Mashrab, Hamid Olimjon, Zulfiya, Mirtemir, Erkin Vahidov, Abdulla Oripov, Shavkat Rahmon, Tilak Jora, Muhammad Yusuf, Khurshid Dostmuhammad, Nazar Eshanqul, Iqbol Mirzo, Ulugbek Hamdam specifically examined.

In the third chapter of the third section, issues related to the style of the novel "Genetics" and the series of images are studied. It was emphasized that Isajon Sultan's individual style and the images he created stood out from the style of his contemporary writers.¹⁹

It should be noted that in the novel "Genetik" there are methodological confusion, sometimes the transition of the narrative method from the first person to the second and third person. Such changes result in a modification event in style. In his works, I.Sultan pays special attention to the symbol of the wind. In a sense, the element of "wind" in the novels of the author before "Genetik" gives the impression that the realization of reality is the basis for the dynamics of thinking. That is why Professor Abdugafur Rasulov, emphasizing the role of this detail in the example of the novel "Ozod", in his article "Philosophy of Axes" said: "Wind is a symbol of change. He will lead Ozod to the world of meanings¹⁸." Indeed, in the author's other works, especially in the novel "Genetik", the element "wind" has a great meaning as a symbolic image, serves as a means of connecting the realities of long and short term, and secondly, "leads the reader to the world of meanings." The word "wind" is important in all respects in terms of describing a certain aspect of the style of I.Sultan, as well as the mental and psychological state of the images with natural phenomena.²⁰

According to the style of the novel, it is characterized by a unique image of nature, various elements of nature, a realistic depiction of the labor and hardships that any rural child encounters in his life. In particular, it is a methodological innovation in terms of combining the ideas of the writer with the elements of nature, in parallel with natural phenomena and sometimes in the form of natural phenomena. The novel usually describes a wide range of life events. Similarly, in the novel "Genetics" the most beautiful moments of a young man's life, the narrator's childhood and what he saw and experienced in those processes revolve around the writer's point of view - the poetic idea of the novel.

It should be noted that Isajon Sultan uses very rare images and analogies in describing the nature of his images. It is reasonable to evaluate the novel "Genetics" with all its qualities as a special stage in the history of Uzbek novels.

¹⁹ Тўраев Д. Фалсафий-саргузашт роман. // Исажон Султон насри бадияти. Тошкент. "Turon zamin ziyo" нашриёти, 2017.-Б.69.

²⁰ Расулов А. Акслар фалсафаси. // Исажон Султон насри бадияти. Тошкент. "Turon zamin ziyo" нашриёти, 2017.-Б. 33.

Because in it, the personality of the writer is not only an artistic creation as a person, but also the author's research based on scientific books also shows the characteristics of a scientific image.

CONCLUSION

As a result of research on the issue of modification of artistic components in the novels of the talented writer Isajon Sultan, the following conclusions can be drawn.

1. The concept of “modification”, which is not specifically applied to research in the field of novel studies in Uzbek literature, means that aesthetic criteria, types of laws are combined with others within certain limits and undergo certain changes.

2. The process of artistic modification in the field of fiction is a socio-cultural phenomenon that occurs as a result of the popularization of literature, the proliferation and harmonization of art forms. The modification of the artistic components of modern Uzbek literature seems to be directly related to some artistic tradition.

3. When studying the content of the novels of Abdullah Qadiriyy, who started the novel in the history of Uzbek literature, it is recognized that he founded the national novel using the traditions of European and Russian novelists W. Scott, A.S Pushkin, L.N Tolstoy. The traditions of the first Uzbek novelist were continued by Cho`lpon and Oybek.

4. If we look at the history of the Uzbek novel of the XX century, M.M Dost's novel “Lolazor” showed radically different aspects from other traditional novels in terms of modification, plot, narrative style, world of images, polyphonic interpretation of reality. This aspect is in common with the ongoing processes of renewal in world novels, and is clearly reflected in the relatively typical, modernized views of the phenomenon of artistic modification in the novels of Isajon Sultan.

5. It is worth noting that the starting point of the process of artistic modification is the peculiarity of Isajon Sultan's novel “Boqiy darbadar”. The author's thorough study of Uzbek and world novels, the author's unique poetic outlook, his desire for innovation on the basis of existing traditions also deserve to be assessed as an achievement of I.Sultan.

6. Another important factor that determines the new form and new content in the novels of I. Sultan is the new research in the way of expression of artistic ideas. He also writes philosophical thoughts on universal issues, existence, and the extraterrestrial planet that he writes in his novels. To express such vast philosophical ideas, the leading criteria of art - style, image, plot and composition - need to be aesthetically sound.

7. The plot chosen for the novel “Boqiy darbadar” reflects the various games of the globalized world. At the same time, the convicted professor Ziyoy, the eternal wanderer - Etikdo`z and the image of the clone, the way in which the combination of different periods and places allowed the writer to achieve originality in the plot.

8. It should be noted that the novel “Eternal Wanderer” covers three artistic epochs: past, present and future. The blessed man in the work is an image of a stable past, Professor Ziyo is an image of the present, and the clone-man is an image of the future. Etikdo`z has the ability to combine all the images from the composition of the novel “Boqiy darbadar”.

9. The study observed that the unique composition of Isajon Sultan's novel "Ozod", the plot structure corresponds to the principles of postmodernism. In postmodernist novels, along with the “mutation of genres,” the plot, composition, image, and especially the modification processes in the artistic style, ultimately lead to genre modification. Quotes from I.Sultan's novel “Ozod”, references to various literary works express the attitude of the enlightened person to these values and the common world with them. The relationship of the image of freedom with objects, natural phenomena, various animals is characterized by a modified meaning.

10. The author's novel “Genetik” in its essence not only contributes to the world science of the Uzbek intelligentsia, but also emphasizes that the gene of this nation is very ancient. In the novel, the author uses a retrospective plot, sometimes deviating from the chronological description in describing the events, the childhood stages of the life of the protagonist. Such a mixed method reveals some aspect of the plot modification in the novel.

11. In the novel “Boqiy darbadar” I.Sultan's artistic description of the problems of the globalized world, a clear reference to various experimental laboratories demonstrates the breadth of the poet's poetic thinking. It gives an in-depth artistic analysis of the way of thinking through the image of Ziyo, especially the letter written to him by his son on the problems of the globalized world.

Thus, Isajon Sultan, as a talented representative of modern Uzbek prose, can be considered as a new literary phenomenon for Uzbek literature, the combination of artistic components in his novels “Boqiy darbadar”, “Ozod” and “Genetik”.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ PhD.03/30.12.2019.Fil.70.01
ПО ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ
КАРШИНСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ**

КАРШИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

Султонова Нилуфар Нарзуллаевна

**МОДИФИКАЦИЯ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ КОМПОНЕНТОВ В
РОМАНАХ ИСАЖОНА СУЛТАНА**

10.00.02 – Узбекская литература

**АВТОРЕФЕРАТ ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА ФИЛОСОФИИ (PhD)
ПО ФИЛОЛОГИЧЕСКИМ НАУКАМ**

Карши – 2020

Тема диссертации доктора философии (PhD) по филологическим наукам зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за №В2019.1.PhD/Fil715 Диссертация выполнена в Каршинском государственном университете.

Автореферат диссертации размещен на трех языках (узбекский, английский, русский (резюме)) в веб-странице Научного совета karshi.uz и в Информационном образовательном портале «ZiyoNet»

Научный руководитель:	Тураев Дамин доктор филологических наук, профессор
Официальные оппоненты:	Журакулов Узок Хайдарович доктор филологических наук, профессор Мурадов Гайрат доктор филологических наук
Ведущее учреждение:	Самаркандский государственный университет

Защита диссертации состоится «_____» 2020 года в _____ часа на заседании Научного совета PhD.30.05.2018.Fil.70.01 при Каршинском государственном университете (Адрес: 180103, город Карши, улица Кучабог,17. Тел.:(0375) 225-34-13; факс: (0375) 221-00-56; e-mail: qarshidu@uamail.uz).

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Каршинского государственного университета. (зарегистрирован под номером _____). (Адрес: 180103, город Карши, улица Кучабог,17. Тел.:(0375) 225-34-13; факс: (0375) 221-00-56; e-mail: qarshidu@uamail.uz). Каршинский государственный университет, зал заседаний факультета узбекской филологии.

Автореферат диссертации разослан «_____» 2020 года.
(протокол реестра № _____ от _____ 2020 года).

Н.Н.Шодмонов
председатель Научного совета по присуждению научных степеней, доктор филологических наук

Г.Н.Тожиева
ученый секретарь Научного совета по присуждению ученых степеней, доктор философии (PhD)

Б. Йулдошев
председатель Научного семинара при научном совете по присуждению научных степеней, доктор филологических наук

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации доктора философии (PhD))

Цель исследования: Романы Исажона Султана «Бокий дарбадар», «Озод», «Генетик» и выявление факторов формирования процессов модификации в его художественных составляющих.

Объект исследования: Были взяты романы Исажона Султана «Бокий дарбадар», «Озод», «Генетик». Другие примеры узбекских романов двадцатого века также сравнивались.

Предмет исследования: Принципы жанровой, композиционной, сюжетной, имиджевой и художественной модификации стиля в обновленных узбекских романах, проблемы определения и продвижения его места в развитии современных узбекских романов.

Научная новизна исследования состоит из:

Определена поэтическая сущность феномена модификации, свойственного романам Исажона Султана;

авторские романы «Бокий дарбадар», «Озод» основаны на национальных критериях, характерных для пословиц;

роман «Генетик» раскрывает измененный стиль и художественную цитату глобализированного образа человека;

умение художника использовать такие элементы, как метод народного выражения, четкость, образность, простота языка в модификации изображений.

Внедрение результатов исследований. Из результатов, полученных на основе изучения проблемы художественной модификации в романах Исажона Султана «Бокий дарбадар», «Озод», «Генетик»:

Научные выводы о поэтической значимости феномена модификации узбекского романа были использованы в фундаментальном проекте FAF1 - G040 «Узбекская литература в аспекте сравнительной литературы: типология и литературное влияние». (Справка Министерства высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан № 89-03-964 от 9 июня 2020 г.) В результате была определена теория художественной модификации, и была освещена роль литературного влияния.

OT-F8-002 был использован в фундаментальном проекте «Влияние современной цивилизации на социальный образ человека» из научной новизны, раскрытой под влиянием фольклорной, классической литературы, поэтических факторов мировой литературы, породившей художественную модификацию. (Справка Министерства высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан № 89-03-964 от 9 июня 2020 года). В результате, роль современного литературного процесса в воспитании

подрастающего поколения в духе патриотизма, в выражении национальной идентичности получила дальнейшее уточнение;

Научная новизна постмодернистского имиджа и значение литературного влияния на него была использована в фундаментальном проекте МТД А-1-118 «Подготовка и издание учебника по изображению и интерпретации образа Навои» (Министерство высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан 9 июня 2020 года 89-03 Ссылка № 964). В результате были сделаны выводы о процессах трансформации традиций постмодернистской литературы в узбекские романы;

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, состоящих из восьми глав, заключения и списка использованных источников. Общий объем 144 страницы.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (Часть I; Part I)

1. Sultanova N. Features of the Romance Genre. International journal of scientific & Technology research volume 9. (SCOPUS: IJEAT) ISSN: 2249-8958, Technology research volume- 9. Issue- 04, April 2020.-P. 396-399.
2. Sulstonova N. Modification process in Uzbek novels. International Journal of Anglisticum. Literature, Linguistics and Interdisciplinary Studies. Volume:8| Issue: 12|.-Macedonia, 2019. – P. 54-58. (ИМПАКТ ФАКТОР ICV: 6.88.)
3. Султонова Н. Адабиётда модификация жараёни // Жаҳон адабиёти - Тошкент. 2019. - №10. - Б.193-196. (10.00.00. № 4).
4. Султонова Н. Ўзбек адабиётида модификация // ФарДУ Илмий хабарлар. – Фарғона. 2019. - №4.- Б.127-130. (10.00.00. № 20).
5. Султонова Н. Исажон Султон “Генетик” романининг услубий хусусиятлари // Урганч. Илм сарчашмалари. 2020. - №2.- Б.142-148. (10.00.00. № 3).
6. Sulstonova N. System of images in the novel “Genetic”// Культурология, искусствоведение и филология: современные взгляды и научные исследования: сб. ст.по материалам XXXI Международной научно-практической конференции «Культурология, искусствоведение и филология: современные взгляды и научные исследования». -№ 1(28).– Москва(халқаро конференция материаллари), Изд. «Интернаука», 2020.-P.84-87.
7. Султонова Н. Исажон Султоннинг “Боқий дарбадар” романида глобаллашган инсон масаласи талқини // International scientific conference “Global science and innovations 2019: Central Asia”(халқаро конференция материаллари) Nur-Sultan, Kazakistan, may 2019 года.-С. 68-71.
8. Султонова Н. “Боқий дарбадар” романи бадиий матнининг композицион хусусиятлари. “Ўзбек матншунослигининг назарий ва амалий муаммолари” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. –Қарши, 2019. - Б. 116-119.
9. Султонова Н. Китобхонлик-маънавият асоси. “Китобхонлик маданиятини юксалтириш: муаммо ва вазифалар” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. –Навоий, 2020. –Б. 176-178.

II бўлим (Часть II; Part II)

10. Султонова Н. Ижодий анъаналар самараси (Исажон Султон ижоди мисолида). БухДУ.Таълим тизимида чет тилларини ўрганишнинг замонавий муаммолари ва истикболлари. Халқаро илмий амалий анжуман. 5-6 март 2020.-Б.114-116.

11. Султонова Н. Исажон Султоннинг романнавислик маҳорати. “Илм-фан ва инновация” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. –Қарши, 2019.-Б. 117-121.

12. Султонова Н. “Генетик” романи бадиияти. Илм-фан ва инновация. мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. –Қарши, 2019.-Б. 137-141.

13. Султонова Н. “Озод” романида бадиий иқтибоснинг ўрни масаласига доир. “Филология илмининг долзарб масалалари” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. – Қарши, 2019. - 5-китоб.-Б.110-112.

14. Султонова Н. Исажон Султон ҳикояларида халқона рух. “Интеллектуал салоҳият-тараққиёт мезони” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. - Тошкент. 2018.-сон.- Б. 90-93.